

Oral History Kosovo

INTERVJU SA AZEMOM VLASIJEM

Rabovce | Datum: 23. jul 2021.

Trajanje: 150 minuta

Prisutni:

1. Azem Vlasi (Intervjuisani)
2. Anita Susuri (Vodila intervju)
3. Korab Krasnići (Vodio intervju)
4. Besarta Breznica (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{} – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[ ] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi deo

Anita Susuri: Gospodine Azeme, ako možete da se predstavite, da nam kažete nešto o vašoj porodici, poreklu, detinjstvu?

Azem Vlasi: Moja je porodica u ovo selo gde smo danas, Rabovce blizu Kamenice, došla 1878, tokom velikog albanskog egzodusa u to vreme. Srbija samo što je dobila državnu nezavisnost na Berlinskom kongresu, proterali su ih iz okoline Prokuplja, iz Niša i ovamo. Moji su došli iz Leskovca, iz sela, iz sela Vlas. Kao mnogi Albanci koji uzmu prezime po mestu porekla, mi smo uzeli prezime Vlasi, zbog sela odakle su naši došli. Inače, mi smo iz plemena Krasnići i da smo održali prezime po plemenu, ja bih se zvao Azem Krasnići.

[Ovde se intervju prekida]

I ostali smo ovde, bilo je dva pokušaja ili opasnosti da odemo i sa Kosova. Najveći užas je bio 1912-13. godine tokom Balkanskih ratova, tokom mogu reći genocida velikih razmera prema Albancima, kad je jedno pet članova naše porodice poginulo. Onda 1955-56. godine kad je bila takozvana akcija prikupljanja oružja, kao bez dozvole, ali cilj je bio da se zaplaše Albanci. Odmah se proširila mogućnost preseljenja u Tursku, a potom je došlo do velikog raseljavanja Albanaca u Tursku.

Ovde {pokazuje rukom} naše komšije, dvoje naših komšija... nismo veliko selo, imamo negde tri, četiri naselja. Dve [porodice] su otišle u Tursku. Moj otac i jedan iz njihove porodice su skupili novac da kupe njihovu zemlju. Moj otac nije bio samo protivnik, već i agitator protiv iseljavanja u Tursku i od tada smo ostali ovde i evo nas i danas, braća od strica, moja braća, porodica Vlasi.

Anita Susuri: Čega se sećate iz detinjstva ovde na selu?

Azem Vlasi: *Ahh* {onomatopeja}, detinjstvo je skoro za svakog najlepši deo života jer se sećaš samo lepih stvari. Mi smo bili bogati kao porodica, znači ne znamo za siromaštvo. Naši su se bavili poljoprivrednim radom, stočarstvom, imamo dobru zemlju. Stalno smo pratili starije u tim poslovima i

kad je došlo vreme da pođemo u školu ovde u Kamenici... Kamenica je bila skroz naseljena sa Srbima, to je mali gradić ovde u blizini.

Mi iz tri naselja, Gajtana ovde, naših komšija Lazana i još naše naselje, odjednom je u istoj generaciji bilo nas jedno četvoro-petoro dece koji smo pošli u školu. Pošli smo u školu, ali kako da kažem, pošto ranije nismo imali kontakta, nismo navikli da se mešamo s komšijama. Sa srpskim vršnjacima u Kamenici smo imali malo dečjeg trvenja tamo-vamo, ali nakon nekog vremena, imao sam u celini dobro detinjstvo, jer smo imali zajedničko detinjstvo s komšijama, naseljem, dobro je bilo do 1964. godine.

Kad sam završio osnovnu školu, pričalo se da će se u Kamenici otvoriti gimnazija, ali nije bilo sigurno. Kako ne bih gubio vreme, upisao sam se u Medicinsku školu u Prištini. Moj otac, kako je tada govorio, preferirao je dve profesije. Pod jedan doktora, rekao mi je da postanem doktor, a pod dva da postanem sudija ili advokat, dakle pravnik. Počeo sam u Medicinskoj školi, ali upravo tad se otvorila gimnazija u Kamenici i ovde kod kuće sam imao bolje uslove, i vratio sam se iz Prištine ovde u gimnaziju. Gimnaziju sam završio 1968. godine.

Onda je došlo vreme da se orijentišem za studije. U Prištini je postojao Pravno-ekonomski fakultet, Filozofski fakultet i mislim da je bio za prirodne nauke. Ti fakulteti pripadali su Beogradskom univerzitetu. Ja sam otišao u Beograd, upisao sam Fakultet političkih nauka, smer novinarstvo, voleo sam novinarstvo. Ja sam počeo da čitam novine negde '63. ili '64, a nisam bio ni na kraju... Međutim, tamo sam video drugačije okruženje.

Imao sam koristi od jednog mog prijatelja iz Gnjilana, koji je bio stariji od mene, rekao mi je: "To nije ništa, Političke nauke su profesija za poslepodne. Moraš da studiraš nešto konkretno, nešto odčega ćeš imati koristi". Šta? Interesovale su me društvene nauke, pravo, ekonomija... Otišao sam u Prištinu, pitao sam, rekao sam: "Da li sam možda zakasnio za prijem?" Šef administracije bio je jedan čovek iz mog kraja, rekao je: "Nema problema donesi dokumenta, upisaćemo te". Tako da sam od '68. bio student Pravno-ekonomskog fakulteta u Prištini.

Anita Susuri: Interesuje me ovde... malo sam vas prekinula... '68. su bile demonstracije. Kakva je bila atmosfera? Kako ste vi to videli?

Azem Vlasi: Sad ću ti ispričati. Ja sam prešao na fakultet. Samo što sam se malo udomio, neki drugovi iz mog kraja su me primili u studentskom domu. Studentski domovi su bili dole gde je sad Univerzitetski centar, u tom delu gde su fakulteti su bile neke, pre su bile kasarne, prizemlje sa sobama. Tu sam živeo. Bile su praznici, 29. novembar¹, tako se to zvalo. Idemo kući. Čuo sam od nekih

---

¹ Dan Republike bio je praznik u bivšoj SFRJ koji se slavio 29. novembra. Dan Republike je obeležavao godišnjicu Drugog zasedanja AVNOJ-a u Jajcu 29. novembra 1943, kada su predstavnici partizanskog pokreta otpora proglasili federalno uređenje Jugoslavije i ustavotvornu skupštinu FNRJ 29. novembra 1945.

drugova, rekli su: “Nešto će se desiti”. “Šta će se desiti?” “Neke demonstracije”. “Zašto?” “Za naša prava”. Ja samo što sam došao iz Beograda, nisam još uvek bio u toku. Došao sam ovde za praznik, bila su neka tri-četiri slobodna dana, tako se desilo. Uveče, preko talasa Radio Prištine čuo sam da su se desile neke demonstracije. Tada su informacije bile ograničene. Mislim da su izlazile novine “Riljindja”, ne znam da li je neki primerak stizao u Kamenicu, ali Radio Priština, talasi Radio Prištine.

Koliko se sećam, mi i dalje nismo imali televizor, nije niko imao televizor. Moj otac je na selu kupio prvi televizor ‘69. A demonstracije su se desile. Kad sam se vratio, video sam jednu nervoznu atmosferu između studenata, neke debate: “Bile su demonstracije”, “Šta se tražilo?” Neko je rekao: “Tražila se republika”. Ali tada su bile aktuelne debate o nekim ustavnim promenama, nakon što je Ranković pao s vlasti od 1966. godine počele su neke ekonomske reforme u Jugoslaviji sa ciljem decentralizacije federalne vlasti i osnaživanja federalnih jedinica sa većim ovlašćenjima.

Kosovo je bilo pokrajina, Okrug pokrajine Kosovo, ne znam kako su ga zvali, i ovde je bila debata o unapređenju ustavnog položaja Kosova posle tih ustavnih promena. Postojala je ideja, to nije bila nikakva zabranjena tema, u političkim debatama. Neko kaže: “Zašto da Kosovo ne postane republika?” Nije se radilo o Jugoslaviji u celini, ali status Kosova u pogledu nezavisnosti od Srbije. I kao što se uobičajeno desi, naša omladina je bila radikalnija u zahtevima, bilo je i takvih zahteva, ali opšte okruženje, opšta atmosfera u Jugoslaviji nije bila takva da se dozvoli takav korak i to nije zavisilo od naših želja.

Bilo je nešto za 29. novembar, bilo je neko slavlje, mislim da je bila 25. godišnjica osnivanja AVNOJ-a, u Jajce, 1943. kada su postavili temelje Jugoslavije na federativnoj osnovi.

Anita Susuri: *Dan državnosti* [kaže na srpskom].

Azem Vlasi: Da, to su zvali *Dan državnosti* [kaže na srpskom] i neko od novinara pita Tita: “Šta se desilo na Kosovu? Da li znate? Da li imate komentar?” Tito tome nije dao neki veliki značaj, rekao je: “Bilo je nemira. Omladina je izrazila svoje nezadovoljstvo, ali rukovodstvo Kosova prati te stvari, smiruje situaciju”. I onda to nije postalo toliko veliko, nije bilo represije kao što je bilo nakon događaja iz ‘81, to je bilo nešto sasvim drugačije... i nastavio se normalan život.

‘69. mene su izabrali za predsednika Kosovskog studentskog saveza jer su bile neke visoke škole u Prizrenu, Đakovici, mislim da u Gnjilanu nije bilo, ovi fakulteti u Prištini. Mandat predsednika Studentske organizacije bio je godinu dana, nisu bili tu da prave političku karijeru i čime se ja ponosim kada sam bio predsednik Studentskog saveza, desio se veliki događaj, osnivanje Prištinskog univerziteta 1970.

Dakle, više nisu bili samo fakulteti Beogradskog univerziteta, nego je postojao i Prištinski univerzitet osim univerziteta u Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Sarajevu i Skoplju. To je bio veliki događaj, označio je veliki napredak Kosova, upravo u talasu onih promena koje su dovele do napretka Kosova.

Zaboravio sam da kažem, na talasu tih ustavnih promena, Kosovo je imalo najviši pravni akt 1969. godine. Status pokrajine Kosova i Metohije ne znam ni sam, bio sam jako mlad, tako su to zvali. '69. usvojen je Ustavni zakon i promenjen naziv Autonomne Socijalističke Pokrajine, Autonomna Pokrajina Kosovo. 1974. godine, kada je ta serija ustavnih amandmana završena, usvojen je novi Ustav Jugoslavije. Novi ustavi republika i dve pokrajine, kad su Kosovo i Vojvodina dobile svoj Ustav i novi status, praktično jedinice ili sastavni elementi Federacije, jer je od tog vremena Kosovo bilo zastupljeno u organima Federacije brojčano, sa svojim kadrovima, sa svojim predstavnicima direktno, a ne preko Srbije.

Ali da se vratim ovome, Osnivanje Univerziteta je bio veliki događaj koji je obeležio napredak Kosova, napredak u svim oblastima, uključujući i obrazovni sistem kao glavnu osnovu za sveukupni napredak. Ja sam završio studije... (smeje se) reći ću ti i ovo. Prošao sam jednogodišnji mandat kao predsednik Studentskog saveza i Kosovo je takođe napredovalo na saveznom nivou na određenim linijama. Na čelu Studentskog saveza Jugoslavije bili su predstavnici studentskih organizacija iz republika i pokrajina.

U Predsedništvu Studentskog saveza Jugoslavije kao predstavnik Kosova, pošto sam godinu dana bio predsednik studenata Kosova, mene je Studentski savez Kosova predložio i imenovao. Bio sam godinu dana tamo. Vratio sam se jer studije još uvek nisam bio završio, i diplomirao sam 1973. Nakon što sam diplomirao, moji životni planovi su bili da završim vojsku. Vojna služba je bila obavezna. Tada smo planirali formiranje porodice, brak, posao i tako dalje. (smeši se).

Ali, bili su... imali smo svoje mesto u rukovodstvu Omladinske organizacije Jugoslavije, svih republika i dve pokrajine, kao i u drugim organima. Kako sam se već afirmisao kroz Studentski savez, bio sam poznat i u Beogradu i drugim delovima Jugoslovenske studentske omladine još od godine kada sam bio u Studentskom savezu. Mene je Kosovo predložilo da budem predstavnik Kosova.

Rekoh 'ajde da promenim svoje planove, da još malo odložim vojsku, još godinu dana da odložim druge životne planove, brak i drugo. Nakon što sam tamo otišao, data mi je prilika u podeli funkcija na nivou Federacije na opštim izborima koji su održani 1974. godine. Izabrani su delegati Savezne skupštine. Kosovo je imalo 15 mesta u Saveznoj veću, osam u Veću republika i pokrajina. To se završilo.

Izabrana je savezna vlada kako su je tada zvali, Savezno izvršno veće. Kosovo je imalo predstavnika, ili mislim dva predstavnika. U Predsedništvu Jugoslavije, gde su sve republike i pokrajine imale po jednog, mi smo imali Fadilja Hodžu, i omladina je tako ostala. Pitaju predsednika Omladine,

Omladinske organizacije Jugoslavije, predsednika Pokrajinskog veća, tada je bio Mahmut Bakali² na nivou Predsedništva, jer se tada pitala partija i za... Rekao je: "Mi imamo jednog kandidata. Ako vam se čini da tražimo mnogo kao Kosovo, imamo jednog kandidata Azema Vlasija". Ovi kažu: "Nema problema, neka se konsultacije održe u omladinskim organizacijama u republikama i pokrajinama, ako ga podrže, nema problema".

Ja sam imao podršku i od 1974. godine, u novembru kad se održao Kongres organizacije, kada je održan Kongres organizacije, Omladinskog saveza Jugoslavije, izabran sam za predsednika Omladinskog saveza Jugoslavije. Desile su se neke promene, promenilo se i ime, zvalo se Savez socijalističke omladine Jugoslavije. Bili su to dvogodišnji mandati za omladince. Izabran sam za dvogodišnji mandat, ali u to vreme je došlo i poslednje vreme za služenje vojnog roka, tako da sam proveo desetak-jedanaest meseci od prvog mandata na odsluženju vojnog roka (smeši se).

Anita Susuri: Interesuje me, kao predsednik omladine, kakve ste odgovornosti imali, kakve su se aktivnosti događale?

Azem Vlasi: Bile su razne aktivnosti, od političkih aktivnosti, kad je bilo nekih debata, neke o bitnim političkim temama. U javne debate su bili uključeni različiti segmenti društva, a u te debate je bila uključena i Omladinska organizacija. Ostale oblasti, društvene delatnosti, devetog Kongresa Omladinske organizacije, poklapa se s vremenom kada sam izabran, kad sam postao član Omladinske organizacije, umetničke organizacije, sportske organizacije i drugih organizacija.

Tako da, od kulturnih, sportskih, zabavnih, obrazovnih aktivnosti, učešća u političkim debatama, u svemu tome učestvovala je Omladinska organizacija. Mi nismo imali vlast, neko drugi je imao vlast, ali se glas omladine čuo, organizovano izražen kroz organizaciju Saveza socijalističke omladine Jugoslavije.

Anita Susuri: Interesuje me, dok ste bili student, na primer, ove kulturne aktivnosti, više me interesuje taj kulturini život.

Azem Vlasi: Na svakom nivou Omladinska organizacija je praktično bila Organizacija Saveza socijalističke omladine. Glavni organizator raznih kulturnih manifestacija, bili su lokalni nivoi, republički ili pokrajinski nivoi. Imali smo sve manifestacije na saveznom nivou. Neki su rekli da je Omladinska organizacija praktično nosilac tih aktivnosti.

Korab Krasnići: Da li se sećate kad je '75. Tito posetio Prištinu? Da li se sećate nečeg iz tog vremena?

---

² Mahmut Bakali (alb. Mahmut Bakalli; Đakovica, 19. januar 1936 - Priština, 14. april 2006), društveno-politički radnik u SFR Jugoslaviji.

Azem Vlasi: Da, sećam se. Da, sećam se. Bio sam predsednik tada, dakle od '74. bio sam predsednik Saveza socijalističke omladine Jugoslavije i kao predstavnik Kosova bio sam u Federaciji, Kosovari, Albanci koji su bili u tim organizacijama za tu priliku su nas pozvali u Prištinu da budemo tu tokom Titove posete. Mislim da ne grešim vreme, to je bila godina kada je Tito...

Korab Krasnići: U aprilu.

Azem Vlasi: April da, april, ali to je bilo vreme kada je Tito proglašen za počasnog rektora Prištinskog univerziteta, tada sam bio na sastanku s političarima {rukama opisuje}, kadrovima koje je Tito imao. Dakle, bio sam u Brezovici. Tada sam bio prisutan tokom Titove posete kao službenik Kosova kad sam bio u Beogradu u Omladinskoj organizaciji i tom prilikom su nas pozvali na Kosovo da budemo tamo za tu priliku. Bilo je negde, sećam se i danas, negde se vrti taj vrlo sadržajan govor koji je održao ispred političara u Brezovici, gde je pričao i o potrebi dobrih odnosa sa Albanijom.

Tito je u odnosu na Albaniju imao razumevanja da na Kosovu živi većina Albanaca. Albanci su praktično narod podeljen granicom, čak i gvozdenom granicom zbog režima kakav je bio u Albaniji. Ideološke razlike između ova dva sistema bile su velike, ali posebno nakon događaja iz 1968. koji se pamte kao intervencija Sovjetskog Saveza protiv čehoslovačkih liberalnih tendencija, ali i Albanija i Jugoslavija su se našle u potencijalnoj opasnosti i to je donelo poboljšanje u odnosima.

Onda su to bili dobri odnosi, poboljšani, ne toliko dobri na međunarodnom političkom planu, ali su postojali međuuniverzitetski planovi, literatura, profesori, ovo-ono. Onaj Titov govor u Brezovici je i danas aktuelan, može se naći. Tito je bio pristalica unapređenja ustavnog položaja Kosova i Albanaca, jer je u svojoj koncepciji i političkoj filozofiji kao lider Jugoslavije bio za ravnopravnost naroda, jer je Jugoslavija bila retka zemlja toliko multietnička, multikulturalna, višjezična i samo mera jednakosti svih je mogla održati unutrašnju stabilnost.

Tito je suštinski pomogao da položaj dve pokrajine, Vojvodine i Kosova, napreduje skoro do republičkog nivoa, pored imena koje im je falilo, kako bi namerno Srbiju doveo u neku ravnotežu sa drugim republikama, da ne bi ostala slabija od drugih republika. Srbija je bila izuzetno nezadovoljna Ustavom iz 74. upravo zbog toga što se unapredio ustavni položaj pokrajina. Srbi su govorili: "Šta će ostati Srbiji?" Pa Srbija će ostati kao i druge republike, bez pokrajina, neka formalna ovlašćenja pokrajina su ostala unutar Srbije, ali to je bilo nešto drugo.

Dakle, sećam se te Titove poslednje posete 1979. godine, u oktobru. Bila je to poslednja Titova poseta negde na terenu širom Jugoslavije. Zatim se razboleo i umro 1980.

[Ovde se intervju prekida]

Korab Krasnići: I od '74....

Azem Vlasi: Sad ću ti ispričati... Ja sam se vratio iz Beograda, prošao mi je drugi dvogodišnji mandat kao predsednika Omladinske organizacije Jugoslavije, u kojoj sam bio '74-'76. i '76-'78. godine. Vratio sam se u Prištinu. Rekli su: "Izbori su prošli u proleće, nemamo mesta za tebe". Rekao sam: "Mene ne interesuje mesto. Ja sam pravnik, radim u pravosudnom sistemu". Mahmut Bakali je rekao: "Ne, ne može". Rekao je: "Smislićemo šta možeš da radiš" i ostalo je jedno mesto, sekretar organizacije, Socijalističkog saveza radnog naroda Kosova. Predsednik je bio jedan Crnogorac iz Peći, Mihajlo-Miša Svircer.

Ja sam tu bio sekretar, ali to nije bila neka pozicija, tako da prema protokolu nisam smeo biti u blizini gde su se vodili razgovori tokom Titove posete '79. Ali, bio sam na nekim mestima {opisuje rukama} *uuu* {onomatopeja} kako su nas dočekali, ali nisam bio u blizini kao 1975. godine. U "Grandu", bio je u hotelu "Grand". Mi nismo imali neku stambenu zgradu. Bile su jedno dve tu ispred "Granda", međutim u blizini Tita, nisam bio sa drugim kosovskim liderima '78. jer je moja funkcija bila...

Anita Susuri: Tada kad je došao Tito, da li se sećate kakav je bio grad ili kako su ga dočekali? Kakva je bila cela atmosfera?

Azem Vlasi: Ja se sećam... da, vrlo dobro. Ja se sećam i Titove posete 1967, to je bila Titova prva poseta Kosovu posle pada Rankovića. Albanci su počeli da dišu i znali su da je Tito skinuo Rankovića sa vlasti, jer niko drugi nije mogao i u znak zahvalnosti tokom njegove posete '67. bio je jedan veličanstveni doček. Nema organizacije koja bi mogla tako da natera ljude, ljudi su sami izašli da dočekaju Tita.

Ja sam bio učenik gimnazije ovde. Jedna grupa: "Ajmo na doček". Otišli smo autobusom u tu masu {opisuje rukama}. Bili smo, Tito je održao govor blizu opštine gde je onaj trouglasti spomenik [spomenik Bratstva i jedinstva]. Bio je to veličanstven doček, kao i svuda gde je Tito odlazio u posete po Jugoslaviji.

'75. je takođe dočekan, ljudi su ga jako dobro dočekali. Ne može se reći da je to neko organizovao, jer ne možete naterati ljude da tako masovno aplaudiraju i da se smeju. Dakle, gde god je išao po Jugoslaviji Tita su tako dočekivali, isto i na Kosovu tokom ove tri posete kojih se ja sećam.

Drugi deo

Anita Susuri: Prvo, pre nego što nastavimo s vojskom, interesuje me kako je u Prištini bilo ono što ste pomenuli, zabavljanje, kulturni život? Postojalo je pozorište, bilo je bioskopa. Da li ste to posećivali? Kako je bilo?

Azem Vlasi: Mogu da vam kažem da se sećam kulturnog života u Prištini u to vreme do negde 1978-'79, dok smo imali tu autonomiju. Da ne kažem da se sećam s nostalgijom. Napravljeni su neki dobri filmovi. Imali smo umetnike svetskog renomea, o jugoslovenskom da ne govorim. Bekim Fehmiu nije bio samo albanski kosovski umetnik, nego umetnik iz Jugoslavije poznat u inostranstvu. Bio je Abdurahman Šalja, bio je Istref Begoli, Faruk Begoli, mnogo drugih, Meljihate Ćena.

Bilo je fenomenalnih pozorišnih komada. Bilo je nekoliko filmova koji su bili na festivalu rada i drugim poljima. Postojao je dinamičan kulturni život. Izdavačka delatnost je bila razvijena. "Riljindja" kao dnevni list koji je izlazio na albanskom jeziku, imao je... da ne pogrešim da nešto smanjim, ali dnevni tiraž je bio do 50 hiljada primeraka. Ljudi su izlazili do kioska da kupe "Riljindju" kako bi se informisali. Izdavanje knjiga, postojali su časopisi, čuveni časopis "Jeta e Re" koji je uređivao veliki Esat Mekulji³.

Imali smo ljude sa imenima, akademike. Rektore univerziteta, prvi je bio pokojni Derviš Rožaja, najmlađi doktor nauka u Jugoslaviji, tada su bile biološke nauke. Idriz Ajeti, Gazmend Zajmi, bili su značajni ljudi, naučnici, u mnogim disciplinama. Posle '66, došlo je do deblokade političkog, društvenog života na Kosovu, jer '66. de fakto vlast nad Kosovom i nad Albancima držala je UDBA⁴. Tu su bili partijski komiteti, ali nakon '66. počinje jedan dinamičan život u svim društvenim oblastima, što je bio jedan veliki progres, i to je bilo sve do '89.

Mogu reći da za uslove tog vremena, to je bio jedan zlatan period Kosova. Kad se priča o ekonomskom razvoju, Kosovo se uvek poredilo s drugim delovima Jugoslavije, kao najnerazvijeniji deo. Ali tada je bio jedan mehanizam, postojao je savezni fond za nedovoljno razvijena područja, iz fonda koji je ranije akumuliran, Kosovo kao najnerazvijenija zemlja je dobijala 82 odsto sredstava.

Sa opštom politikom na saveznom nivou, najrazvijenije zemlje, firme najrazvijenijih zemalja gradile su sopstvene kapacitete na Kosovu, zapošljavajući ljude. Svi ovi gradovi, jer najveći gradovi na... Kosovu su imali dosta industrije, fabrike. Dakle, to je takođe bilo vreme značajnog ekonomskog napretka i razvoja. Prištinski univerzitet negde '75, '76. je prema broju studenata bio, koliko se ja sećam, treći univerzitet u Jugoslaviji posle Beogradskog i Zagrebačkog univerziteta.

Pošto je Jugoslavija imala mnogo ljudi, profesora, sa akademskim titulama, završavali su studije, doktorate, pravili su akademsku karijeru na Beogradskom univerzitetu i posebno na Zagrebačkom jer

³ Esad Mekuli (17. decembar 1916 – 6. august 1992) bio je albanski pesnik, književni kritičar i prevodilac. Bio je prvi predsednik Akademije umetnosti Kosova. Robert Elsie smatra ga ocem moderne albanske poezije u Jugoslaviji.

⁴ Uprava državne bezbednosti, skraćeno UDBA ili UDB, bila je zloglasna tajna policija za vreme druge Jugoslavije, osnovana 1946. godine.

smo nekako imali drugačije odnose sa Zagrebom. Postojali su ljudi iz akademskog sveta koji su bili na istom nivou sa kolegama iz Beograda, Zagreba, i drugih mesta Jugoslavije.

Kad ovako pričam, neko kaže: "Ima nostalgiju..." Nemam nostalgiju, nemam nostalgiju ni prema Savezu komunista, ni prema ideologiji, ni prema Jugoslaviji kakva je bila, jer kako su je Srbi uništili, svima se smučilo. Ali, pričam o realnosti jer sam svedok tog vremena, čak nisam bio samo posmatrač, obični građanin, ali sam bio tu {opisuje rukama} u toku.

Kao što rekoh, ja sam tada učestvovao u debatama pre odobrenja Ustava iz 1974. godine kao omladinac, jer, kao što rekoh, omladina je tada učestvovala u političkim debatama. Još uvek nisam bio predsednik, nego član Predsedništva omladine Jugoslavije od '73. U novembru '74. sam izabran za predsednika. Bili smo uključeni u ustavne debate. Izbliza sam video zamerke Srbije na unapređivanje ustavne pozicije. Kako smo bili mlađi i opušteniji, često smo se šalili.

Predstavnici Vojvodine i mi smo rekli ovima iz Srbije, rekli su: "Dobro, gde ostaje Srbija? Ne ostaje. Srbija nije kao druge republike, ima dve pokrajine". Mi smo im rekli: "Pa dobro, ako hoćete da Srbija bude kao druge republike onda napustite pokrajine. Druge republike nemaju pokrajine. (smeje se) Nećete ni vi imati i bićete jednaki (smeje se)".

Tada sam video srpske pretenzije. 1976, još uvek sam bio predsednik omladine, u Srbiji su započeli neku analizu da vide zašto Srbija ne funkcioniše kako treba, jer su se dve pokrajine previše osamostalile i vratila se debata o položaju pokrajina, naime za moćniji povratak pokrajina pod ustavnu nadležnost Srbije. Mi iz pokrajina, i ovi iz Vojvodine, apsolutno su branili ustavni položaj Vojvodine što bolje ne može biti, oni su se suprotstavili.

Ja sam bio u Omladini tada, ovde je bio neko drugi. Sastali smo se u Beogradu s našim kadrovima, na tim sastancima sa Mahmutom Bakalijem, sa ovim drugima koji su se protivili. Kada je ta inicijativa otišla kod Tita, Tito je rekao: "Završene su ustavne promene, imamo novi Ustav iz '74. Ako nešto ne funkcioniše u praksi, uverite se da razumete šta bi u praksi trebalo bolje da funkcioniše u odnosima Srbije sa pokrajinama, ali nema promene Ustava".

Stoga smo se, znajući te tvrdnje Srbije, mi koji smo znali da smo bliži tadašnjim događajima, tokovima i rukovodiocima, uplašili... Srbi su onda ostavili taj posao nakon što je Tito rekao: "Ne može" onda, "ne može!" Neki drugi dan, neko drugo vreme. '74. Tito je već imao 84 godine i nakon Titove smrti desilo se sve to u Prištini, ali bez obzira, bilo je entuzijazma, volje, želje da Kosovo postane skroz nezavisno od Srbije kao republika, kao republika.

Ali mi smo se plašili da će bez Tita to da nam se vrati kao bumerang i da će Srbija naći još jedan razlog da vrati svoje ambicije prema pokrajinama. Do '88, '89. mi smo uživali u tim uspesima koje smo stekli od '66, '67. naovamo. Koliko to dođe? Oko 15 godina. U to vreme Jugoslavije možemo da se kunemo,

“Kunem se u tih 15 godina”. Onda od ‘89, ‘99. faktički je bilo vreme grube okupacije Srbije i ‘99. se desila velika podela, koliko to dođe, 70 godina, ili 80 godina.

Od 1912. kad je Srbija ušla silom na Kosovo nakon završetka osmanske ere na ovim prostorima do ‘89. Od ‘89, do ‘99. klasična okupacija je došla ‘99. Došla je nakon 80 godina. Posle 80 godina došlo je i za tih 80 godina smo imali neku svetlost u tom periodu o kojem sam vam pričao, od ‘66. do ‘89.

Korab Krasnići: To se dešava ‘86. [‘88.], kad ste već pričali o pokrajinama, desilo se ono što se zove Jogurt revolucija⁵ u delu Vojvodine. Da li možete malo da nam pričate o tome?

Azem Vlasi: Da, da, dakle u Srbiji su počeli... tako je to počelo i počela je srpska ofanziva na ustavni položaj dve pokrajine. Predsedništvo Jugoslavije, koje je bilo nadležno po Ustavu, je 1986. godine pokrenulo inicijativu za neke izmene u jugoslovenskom Ustavu, ali promene su bile u oblasti ekonomskih odnosa kako bi se otvorile mogućnosti za ekonomske reforme.

Srbi su se za to zakačili i rekli: “Pošto se ustavne promene ne dešavaju svaki dan, hajde da iskoristimo ovu priliku i da uključimo još jednu tačku i temu za raspravu o odnosima Srbije sa dve pokrajine”. Mi iz obe pokrajine smo se bunili jer smo znali koji je cilj Srba. Samo ako započne ta tema, ne možeš je zaustaviti! Rekli smo: “Tu nema ništa da se dira. Ti izveštaji su regulisani Ustavom iz ‘74, a ekonomska reforma sprovodi u celoj Jugoslaviji i to je u redu”.

Srbi su kako tako insistirali, mi nikako nismo hteli i neko vreme je ostalo tako. Predsedavajući tog koordinacionog saveta na saveznom nivou bio je član Predsedništva BiH Hamdija Pozderac, on je bio naš prijatelj i moj lični prijatelj, bio sam u dobrim odnosima s njim. Bio sam predsednik Pokrajinskog odbora. On je rekao o tom predlogu: “Neka uđe [u dnevni red] samo kao tema za raspravu”. Rekao sam: “Hamdija nemoj jer neće ostati samo kao rasprava. Ako otškrineš vrata, mogu laktom da izguraju i mi ih nećemo moći zaustaviti”.

Ali svakako, kad je počela rasprava, tu je i stvar počela, Srbi su aktualizirali temu. Odnosi u Srbiji, odnosi Srbije i pokrajina. Mi iz pokrajina smo rekli: “To je crvena linija”. Sada spominjanju neke crvene linije. To je bila crvena linija, ustavna pozicija Kosova, i oni iz Vojvodinu su isto govorili, dakle: “Ne dira se!”

Došao je Milošević na vlast. Srpski nacionalizam je praktično legalizovan, jer da ne zaboravimo, ‘86. je izašao memorandum Akademije nauka koji je praktično bio platforma za redizajn tadašnje Jugoslavije. Pod jednom proširenom Srbijom ili Velikom Srbijom. Memorandum se žalio na tešku poziciju Srba, kao svugde gde su [gde žive] i poziciju Srbije jer ima dve pokrajine. Posebno se žalio na težak položaj Srba na Kosovu, jer su Albanci imali masovnu vlast sa ustavnom autonomijom koju su već imali, a Milošević

⁵ Jogurt-revolucija je bio naziv za masovne proteste u SAP Vojvodini 1988, kada se pod opsadom demonstranata našla zgrada u kojoj su se nalazili najviši funkcioneri SK Vojvodine.

sa ambicijom da postane pravi lider, praktično je uzeo memorandum kao osnovu svog političkog delovanja, a ne program Saveza komunista Jugoslavije i Ustav koji je na snazi.

Pošto javnom raspravom apsolutno nisu uspeli da ubede nas i Vojvođane, onda su počeli sa mitinzima, uličnom politikom si pritiscima. I ovde na Kosovu su počeli da organizuju sve Srbe u Kosovu Polju jer su pravili buku, protestovali, žalili su se na njihov težak položaj, kao da kosovsko rukovodstvo ne vodi računa o njima, oni odlaze, sele se zbog pritiska albanskog nacionalizma i tako dalje, i tako dalje.

Kada smo raspravljali na saveznom nivou u Predsedništvu CK Jugoslavije, rekao sam im: "Vidite, ovi mitinzi, sve su to zavere, to je pritisak za ustavne promene koje cilja Srbija". Rekao sam: "Vi znate da je taj cilj od ranije, ali sad hoće na taj način". Vojvođani su se dobro držali, međutim u Vojvodini organizuju jedan veliki miting u Novom Sadu sa autobusima ne samo iz Vojvodine, nego i iz drugih mesta Srbije {opisuje rukama} dođu jednom ispred prozora rukovodstva i gađali su jogurtima sedište vlasti Vojvodine. To su zvali "Jogurt revolucija", Jogurt revolucija.

Oni su se jadni predali, dali su ostavke, a zamenili su ih zagovornici politike Beograda. Tamo u Vojvodini je bilo lako, jer su većina bili Srbi, preko 70 posto. Kod nas su pokušali na isti način, ali kod nas im nije išlo s mitinzima jer je bilo manje Srba, a mnogo Albanaca. Plašili su se Srbi da dolaze autobusima iz Srbije da ne bi došlo do {opisuje rukama} fizičkih sukoba. Protiv nas su išli na drugačiji način, ali to je druga priča. Pričaćemo i o tome.

Anita Susuri: Hoću da se vratim na vašu subjektivnu priču... rekli ste mi da ste bili u vojsci. Onda nakon vojske, kako se desio politički napredak, sve to? Onda pozicija predsednika, ali to je kasnije.

Azem Vlasi: Dakle, ja sam u novembru 1974. godine izabran za predsednika uz saglasnost organizacija iz svih republika i pokrajina. Mi predsednici Jugoslovenske omladinske organizacije smo počeli da radimo. Negde u maju sledeće godine '75. smo bili na razgovoru kod Tita zajedno sa omladinskom delegacijom. Obavestili smo ga o dešavanjima u Omladinskoj organizaciji, konsultovali smo se jer je Omladinska organizacija ranije imala krizu. Tito nas je saslušao, dobro dočekao, dao savete. Dva dana kasnije kod Tita je došla vojno delegacija Ministarstva odbrane na čelu s generalom Nikolom Ljubičićem.

Jednom prilikom mi je rekao jedan čovek iz te vojne delegacije, koji je bio predsednik Organizacije Saveza komunista u vojsci, bosanski general Džemil Šarac, bio sam blizak s njim. Bosanci su mene poštovali kao bosanskog zeta (smeši se) i kao predsednika omladine. Rekao je: "Bili smo kod Tita. Rekao nam je da ste bili jedno dva dana pre nas kod njega", rekao je da su ga ovi iz omladine informisali o radu i dobro rade, a Tito nije proveo mnogo vremena sa mnom, nije mi zapamtio ime: "Mislim da dobro radi ovaj mali Albanac". Mi smo mu rekli: "Azem Vlasi", "Da, Azem Vlasi". Bilo mi je drago.

Nije prošlo mnogo, ja dobijem poziv da idem u vojsku.

Anita Susuri: Pre nego što predemo na to, interesuje me još nešto...

Azem Vlasi: Tu hoću da izađem. (smeši se)

Anita Susuri: Kad ste otišli kod Tita...

Azem Vlasi: Da.

Anita Susuri: Kakva je to priprema bila? Kako ste se osećali? Kakav je bio taj sastanak?

Azem Vlasi: I dan danas moj žena Nadira, kaže: “Ti ništa. Kad si trebao da ideš kod Tita, ustao si ujutro, pili smo kafu, rekao si: ‘Ajde idem na posao jer ćemo danas u 11:00 sati otići kod Tita’. Kad si se vratio”, rekla je: “uveče, to je bila glavna tema”. Ja sam joj malo pričao, skoro ništa. Spremali smo se da razgovaramo, da ih informišemo kako ide, kakva je situacija sa Omladinskom organizacijom, omladina, aktivnosti, nešto nas je pitao, mi smo odgovarali. Neko ko iz delegacije je nešto pričao sa mnom. Tito nešto kratko. Neki predlog, nešto da kaže, nije bilo ništa posebno, bez nekakve posebne pripreme, opušten razgovor.

Ali, ja sam sa Titom imao neke opušteno razgovore, ovako kad sam imao sastanke u četiri oka. Ali na poslednjem Kongresu nije mogao da dođe jer je bio od išijasa nešto bolestan. Rekao sam, ja sam rekao, šef kabineta je rekao, rekao je: “Informiši Tita”, rekao je: “Jer ne može da dođe”. Razgovarali smo jednom zajedno. Sreo sam ga na Brionima, u nekoliko navrata, imam slike tu.

[Ovde se intervju prekida]

Azem Vlasi: U Prištini je bio pokojni general Adem Rečica, šef Narodne odbrane Kosova. Rekao sam mu: “Generale”... rekao sam: “Sada moram da počnem da radim na tom novom položaju, a u tom zakonskom roku kojeg imam do novembra, novembar ‘75. i kad ti dođe vreme, ne možeš da služiš u tom gradu odakle si. Ja sam iz Prištine, dakle možete da mi pošaljete poziv za vojsku u Beogradu jer dva predsednika omladine pre mene su služili u Beogradu tokom mandata, Slovenac Jazen Kociančić i bio je jedan iz Vojvodine pre mene, Vladimir Maksimović”. General Rečica je rekao: “U redu, nema problema”.

Nakon ovog razgovora, kao što rekoh, kad je vojna delegacija bila kod Tita i kad su videli šta Tito misli o meni, pozove me general Rustem Rečica, kaže mi: “Azeme”, kaže: “u tom roku ćemo i tebi poslati poziv”, ali kaže: “ne mogu da održim reč kao što smo se dogovorili”. Rekao sam: “Šta se desilo?” Rekao je: “Jel znaš da je kod nas zakon hijerarhije. Meni”, rekao je: “iz Beograda, dakle kad me je iz generalštaba pitao Ljubičić kako stoje stvari sa tvojim vojničkim rokom, rekao sam da ima još

vremena. “Gde će te ga odvesti?” “Pa u Prištini ne pošto je on iz Prištine“. „U Beogradu nemojte da ga pošaljete. Pošaljite ga negde daleko”, rekao mi je, samo da znaš, da ne misliš da sam prekršio obećanje“. Rekao sam: “Generale, razumeo sam kakvi su to odnosi” i meni su doneli poziv tamo negde za Sloveniju blizu Ljubljane.

Ali ja sam iskoristio priliku pošto sam još uvek imao vremena, jednom na sednici Predsedništva Centralnog komiteta na koju su ovi drugi zvaničnici i mene pozvali, kao predsednika Omladine, sretnem generala i kažem mu: “Gledao sam šta mi kaže general Adem Rečica o mom odlasku u vojsku”. Rekao sam: “Ja imam vremena. Još uvek imam vremena. Počeli smo da radimo, sad sam izabran već šest meseci”. Rekao je: “Dobro, dobro možeš malo da odložiš, ali moraš da ideš negde dalje”. Rekao sam: “Ne znam što je toliko važno da odem daleko. Šta je to? Dvojica pre mene su služili...”, “Da, da, ali vi omladinci zloupotrebljavate to, a kad idete negde morate služiti kao primer”. Rekao sam: “Ja ću ići da odslužim vojni rok, neću postati uobražen, biću primer, nema problema”. “Da”, rekao je: “odložićemo ti malo”.

Odložili su i nisu me poslali za Sloveniju, nego su odložili šest meseci i poslali su me na još gore mesto, u Bileću, tamo u Hercegovini, bogu iza leđa. Jer je tamo bila oficirska škola, vojnih rezervnih oficira. Kad sam tamo završavao vojni rok i tu školu, bili smo neki rezervni oficiri u civilu. Tako sam tamo završio vojsku u novembru i malo nakon što sam završio školu tamo, sedam meseci, tri meseci, četiri ostao sam u Tuzli.

Kad sam se vratio, moj prvi mandat bio je pri kraju jer me je uhvatila vojska, tako da sam po statutu Omladine imao pravo na još jedan mandat. U Omladini su rekli: “Da, zašto da ne!” I tako sam bio na drugom mandatu od kraja 1976. do kraja 1978, kad sam se vratio na Kosovo.

Anita Susuri: Onda kad ste se vratili ‘78...

Azem Vlasi: ‘78. sam se vratio na Kosovo, izbori su prošli, mesta, funkcija nije bilo. Rekao sam: “Nema problema, ja sam pravnik, mogu raditi u sudskom sistemu”. Mahmut [Bakali] je rekao: “Ne ne može. Moraš nešto da postaneš. Imamo to slobodno mesto, sekretar Socijalističkog saveza”. To nije bilo nešto, ali rekao sam: “Dobro, važi. Nema problema”. Mahmut je rekao: “Moramo ti dati neku funkciju jer će misliti da nestaješ iz politike... A bio si predsednik Omladine Jugoslavije, neko će misliti da imaš nešto protiv mene”. “Ne brini o tome, kad se ni ja ne brinem”, ali ostao sam tu u Socijalističkom savezu.

Onda je prošlo neko vreme, događaji, desili su se događaji ‘81. a ja sam bio sekretar Socijalističkog saveza, odnosno nisam bio ni član partijskog predsedništva, ni član Predsedništva Kosova. Predsednik je bio i dalje Miša Svircer. Tu smo bili. Politička situacija se pogoršala, bezbednosna situacija. Jugoslovensko mišljenje, savezni lideri su bili ogorčeni događajima koji su se desili jer su navikli da im bude ugodno, to se desilo u vreme Tita. Nakon Tita u državnom predsedništvu su ostali neki stariji ljudi

iz generacije partizana koji su navikli na ugodnost, jedva su čekali da se to desi da bi reaktivirali svoje prezencije.

Tada je primenjen jednogodišnji mandat, to je bila Titova ideja: “Ne povećavajte ljude na funkcijama jer se birokratizuju, birokratizuje se politički život. Na Kosovu su tim organima rukovodili deset godina. Počeli su, počela je primena jednogodišnjih mandata. Prošao je mandat onom Miši Svirceru. Mene su negde ‘82. izabrali za predsednika Socijalističkog saveza sa jednogodišnjim mandatom. Onda sam bio predsednik Opštinskog odbora Prištine, negde od ‘83. do ‘85. Od ‘85. do ‘86. sam bio predsednik Predsedništva Pokrajinskog odbora, to je bila moja prva partijska funkcija.

‘86. su me izabrali za predsednika Pokrajinskog komiteta kosova. U jednogodišnjem mandatu su napravili da može jedan [mandat] plus jedan. ‘85. do ‘89 godine situacija na Kosovu se stabilizovala, vratila se normalnost. Ali glavni problem smo imali s Beogradom, naime s rukovodstvom Srbije. Odnosi između nas i rukovodstva Srbije su se pogoršavali zbog toga što sam vam rekao, zbog njihovih tvrdnji da će se promeniti odnosi u Srbiji, urušiti ustavni položaj pokrajina.

Počeli su sa politikom po mitinzima. Pojačali su se pritisci na kosovsko rukovodstvo. ‘97.⁶ ‘96. mene su izabrali kao predsednika Pokrajinskog komiteta, a aprilu ‘96, u junu se završio mandat Ivana Stambolića⁷. Slobodan Milošević je izabran za predsednika Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije i Stambolić je njega gurao. Taj Milošević nije bio toliko poznat u jugoslovenskoj političkoj areni, ni u Srbiji, Ivan Stambolić ga je gurao. Stambolić je i dalje onako malo bio lider Srbije.

Zloupotrebljavali su sve više Srbe sa Kosova. U Kosovu Polju su pravili mitinge, kvarili su situaciju, išle su za Beograd velike grupe, plaćali su im voz, Kosovski Srbi su pravili probleme pred saveznim i republičkim organima u Beogradu kao da ih Federacija i Republika ne štite. Oni su kao na Kosovu trpeli pritisak Albanaca i navodno kosovsko rukovodstva nije brinulo o njihovom blagostanju, što je bila potpuna laž. Bila je to sofisticirana propaganda sa određenim ciljem. Tako su nastavili, nastavili su pritisci. To je bila tema svakog drugog sastanka Predsedništva Centralnog komiteta Jugoslavije gde sam bio član kao što su predsednici Centralnih komiteta republika i pokrajina takođe bili članovi Predsedništva.

Konflikt s Miloševićem, ovi kadrovi su ga podržavali, da kažem profesori iz Crne Gore koji su bili u Predsedništvu. Ovde je bilo propagande, Srbi su širili propagandu, propaganda Beograda je bila da kao Srbi i Crnogorci imaju pritisak od Albanaca, sele se zbog pritisaka, ali stalno Srbi i Crnogorci. A kad je narušena ustavna autonomija, odlučilo se da se to da srpskoj vlasti, i više ta srpska vlast nije spomenula Crnogorce. Sad vidimo tu tendenciju u Crnoj Gori gde kažu: “Ne, Crnogorci su Srbi” i više su nestali. A gde su Crnogorci? Pričalo se: “Oni su Srbi”.

⁶ U ovom delu govornik misli o 80-im.

⁷ Ivan Stambolić (Brezova, kod Ivanjice, 5. novembar 1936 — Fruška gora, 25. avgust 2000) bio je srpski političar, visoki funkcioner Saveza komunista Srbije i predsednik Predsedništva SR Srbije u doba Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Zašto se onda govorilo o pritiscima prema Srbima i Crnogorcima? Da se pokaže da su dva naroda pod našim pritiskom i imali su za cilj da iskoriste i podršku tadašnjeg crnogorskog rukovodstva za pritisak na nas. Na primer, bio je u Predsedništvu Centralnog komiteta Jugoslavije jedan Bosanac Srbin, jedan Milanko Renovica koji je tada podržavao Radovana Karadžića⁸ kada je počeo rat u Bosni, i tako dalje.

Makedonci, predstavnici Makedonije su se sprijateljili sa Srbijom za pritisak na nas u vezi s Kosovom jer na taj način su lakše pravili pritisak na Albance u Makedoniji. Albanci u Makedoniji bili su u nevolji od svoje makedonske vlasti, a makedonski lideri su podržavali stavove i pritisak Srbije prema nama, sve kao zbog stabilizacije situacije na Kosovu.

Jednom sam hteo da vratim loptu Makedoncima, negde sam javno progovorio i pokrenuo pitanje teškog položaja Albanaca u Makedoniji. Kad su me napali lideri Makedonije, svi organi su tamo održali sastanak kako bi osudili moj govor i kako bi tražili da Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije protiv mene preduzme mere, jer sam bio član Centralnog komiteta. Ja sam rekao: “Važi, nema problema. Otvorićemo debatu da vidimo da li je stvarno problem položaj Albanaca u Makedoniji ili sam ja govorio bez veze, izmislio nešto. Ako sam izmislio, onda ću snositi odgovornost. Ako sam govorio o stvarnom problemu koji Albanci imaju u Makedoniji, možemo da razgovaramo o problemu”.

Tu je bila jedna pauza. Na sastanku, *šu-šu-šu* {onomatopeja} sve smo slušali. Milošević kaže ovim predstavnicima Makedonije, rekao je: “Ionako je prva tačka dnevnog reda uzela dosta vremena, tako da ostavite diskusiju o Azemovom govoru jer će vam se vratiti kao bumerang”. A ja sam jedva čekao: “Ne, ne, pričaćemo o tome, otvorićemo papire”. Kad je ustao predstavnik Makedonije, rekao je: “Znaš šta, mi smo se umorili, odužila se debata o prvoj tački”, ne znam šta je bila tačka, ekonomska situacija, “tako da ovaj naš predlog da se održi diskusija o odgovornosti Azema Vlasija, to ćemo ostaviti za drugi put”.

Treći deo

Anita Susuri: Rekli ste da ste ‘88. vi već bili potpredsednik. Interesuju me okolnosti koje su dovele do toga da donesete tu odluku? Onda ćemo nastaviti sa marševima za Prištinu.

Azem Vlasi: E to se ovako desilo. Dakle, po statutu s tim jednogodišnjim mandatima iz ‘81, prvi predsednik s jednogodišnjim mandatom posle Mahmuta Bakalija, zbog događaja koji su se desili i uz

---

⁸Radovan Karadžić (1945-) bio je predsednik Republike Srpske tokom rata u Bosni i Hercegovini, a kasnije je osuđen na doživotnu zatvorsku kaznu od strane Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju za genocid, ratne zločine i zločine protiv čovečanstva.

sve pritiske saveznog predsednika, jer su tada bili takvi odnosi. Mahmut je dao ostavku, ali je ionako bio deset godina, onda su počeli jednogodišnji mandati. Prvi predsednik s jednogodišnjim mandatom je bio Velji Deva na insistiranje Fadilja Hodže, jer je situacija bila teška. Velji Deva je ranije bio predsednik Pokrajinskog odbora do '71.

Okej, mislim da je nakon Velji Deve bio Sinan Hasani⁹ jednu godinu, Sveta Dolašević, Srbin. Tako smo pratili taj red, jednu godinu Kolj Široka¹⁰, onda ja. Ali došlo je do promene statuta, ne godinu dana nego godinu dana plus dve godine, plus godinu dana. Tako da sam ja bio '86-'87, '87-'88, u vreme najvećeg obračuna sa onima u Srbiji. Pošto je postojala zakonska mogućnost da ja budem izabran, mi u Predsedništvu smo rekli: "Da očuvamo jedinstvo Predsedništva". Bio sam ionako preterano na nišanu {opisuje rukama} Beograda zbog principijelnosti u odbrani ustavnog položaja, jer sam vam rekao da je bila ta debata o ustavnim promenama.

Bližio se kraj javne rasprave i ta tema je bila završena. Ako Srbi nisu ostvarili svoj cilj, propustili su svoju šansu. Koga izabrati, teška situacija. Prvo smo mislili na Rahmana Dedaja koji je jednom bio član Predsedništva. Bio je malo bolestan, ali bio je odlučan, čvrst. Bio je sa onom našom ekipom, što smo bili vrlo jedinstveni protiv pritiska Srbije što se tiče ustavnih promena koje su bile na dnevnom redu i Srbi su na to bili koncentrisani.

On nije prihvatio jer je bio bolestan. Otišli smo s [Kaćušom Jašari](#) koja nije imala političko iskustvo, '86. su je izabrali kao ženu da bude članica Predsedništva Pokrajinskog komiteta među onih 15 koliko ih je bilo. I nju je mrzelo u toj situaciji. Rekla je: "Ja ću prihvatiti samo pod jednim uslovom". Rekao sam: "Koji je uslov?" Rekla je: "Da ti ostaneš u Predsedništvu". Rekao sam: "Da", jer sam ja bio i član Centralnog komiteta Jugoslavije, mi smo imali 15 članova Centralnog komiteta. Tamo su lomili koplja, ocenjeno je da ja treba da budem tamo. "Nema problema, ja sam tu. Mi smo tu kao ekipa, nije sve do predsednika, pojedinca". Procenili smo da Kaćuša neće biti na meti Srba kao što sam ja već bio na meti. Mi funkcionišemo kao ekipa.

Ali onda su nastavili s pritiscima, nastavljeni su pritisci. Svaki dan na dnevnom redu u Predsedništvu Centralnog komiteta Jugoslavije je bila tema Kosova, pritisci, Srbi. Umorila se i Kaćuša, odobrali su i zaključke protiv lidera Kosova kao nisu sposobni, ne umeju da stabilizuju stanje. Mi smo rekli: "Vidite, nije stvar o stabilizaciji stanja. Stanje na Kosovu je stabilno. Niko ne dira Srbe, ali naš je problem instrumentalizacija pritiska da se izvrše ustavne promene, da vrate Kosovo pod ustavnu nadležnost Srbije."

Nakon što su srušili, kao što rekoh, rukovodstvo Vojvodine, to se desilo u oktobru, oktobar '88. Nama se slomila jedna jaka ruka, ostali smo mi Kosovari da odbranimo ustavni položaj kao da se insistira na

⁹ Sinan Hasani (Požaranje, kod Vitine, 14. maj 1922 - Beograd, 28. avgust 2010) bio je albanski pisac i jugoslovenski političar i diplomata. Bio je predsednik Predsedništva SFRJ od 15. maja 1986. do 15. maja 1987. godine.

¹⁰ Kolj Široka (alb. Kolë Shiroka; Prizren, 1. januar 1922 - Beograd, 21. maj 1994) bio je učesnik Narodnooslobodilačke borbe i društveno-politički radnik SFR Jugoslavije, SR Srbije i SAP Kosova.

odgovornosti Predsedništva Pokrajinskog komiteta. Kaćuša se umorila, rekla je: “Ako kažete da nismo sposobni da stabilizujemo stanje, evo ja ću podneti ostavku”. Rekli smo: “Nemoj, to će nam biti kraj”. “Umorila sam se”. Umorila se.

Meni su ponudili jedan drugi posao. U Centralnom komitetu Jugoslavije usvojili su još jedan principijelan stav da pojedinac ne može biti istovremeno član Centralnog komiteta iz bilo koje republike ili pokrajine i član Predsedništva partije u saveznim jedinicama. A ja sam bio u oba. Mi smo ocenili, sad ne znam da li je to dobro ili loše, ali ispalo je da je loše. Ocenili smo da se ja povučem s pozicije člana Predsedništva Pokrajinskog komiteta, a da ostanem član Centralnog komiteta jer na kraju krajeva tu će biti glavni događaji, dok ću kao član Pokrajinskog komiteta uvek biti prisutan ovde u Predsedništvu Pokrajinskog komiteta.

Ali nakon toga, praktično u novembru, se cela atmosfera pripremila, javnost je pratila te pritiske na nas i kako se pokrajinsko rukovodstvo ruši do te mere da je narod stvorio poverenje da ćemo braniti ustavni položaj Kosova. Naš narod je stvorio poverenje jer mi smo stvarno tu imali crvenu liniju i bila je jedna sednica Pokrajinskog komiteta gde su se desile te promene.

Prvi koji su... i da ne zaboravimo, ujedno {opisuje rukama} se dodao pritisak rukovodstvu Kosova, dodato je da se usvoje predlozi Srbije da Srbija ima veća ovlašćenja nad dvema pokrajinama u smislu da Srbija nešto što joj je u opštem interesu, zajedno sa pokrajinama, može da nametne bez odluke pokrajina. Tu je bila suština. Javnost je to znala.

Kada se videlo da je rukovodstvo, koje je bilo svojevrsna garancija za zaštitu ustavnog položaja, ugroženo, prvi su krenuli rudari Trepče. Rudari koji su najponosniji deo radničke klase. Njih sâm taj rad čini ponosnim, principijelnim, i oni ustanu tog dana kad smo imali sednicu Pokrajinskog komiteta gde se pročulo da će biti kadrovskih promena, bilo je pritisaka, i sve bi bilo na štetu Kosova.

Ustanu rudari Trepče i peške pođu do Prištine u znak... evo zašto: da se suprotstave kadrovskim promenama pod pritiskom Beograda {opisuje rukama}, da ne dozvole da dođe do kadrovskih, ali i ustavnih promena, jer je trajala rasprava o ustavnim promenama, protiv ustavnih promena pod pritiskom Beograda, to je bilo najglavnije. Dakle, to je bio prvi pokret rudara za podršku ustavnom položaju Kosova, odnosno našim nacionalnim interesima koje smo ostvarili jasnim ustavnim položajem, protiv kadrovskih promena pod pritiscima, za podršku našim kadrovima koje je narod smatrao garancijom za zaštitu ustavnog položaja.

Napravila se neka pauza sa rudarima. Međutim, vratili smo se na sednicu. Kaćuša se nekako izvukla, rekla je: “Ajde”, jer smo bili ja i Ekrem Arifi, rekli smo: “Znaš šta? Odložićemo ove ustavne promene, jer nije kraj sveta jer će sad biti kretanja, javnost će se uznemiriti. To je prvi znak da se narod protivi ovim promenama jer se vidi da smo pod pritiskom. Videćemo”. “Ne”, rekla je: “biće tako kako smo planirali”.

Prošlo je to, onda su počeli protesti rudara, mislim da je bio 17. novembar '88. i onda četiri-pet dana trajalo je masovno kretanje naroda iz svih mesta Kosova. Dolazili su peške do Prištine, neki kolima, neki autobusima. Samo prema procenama policije koja je pratila ta kretanja, tada je rečeno da je tokom pet dana u pokretu bilo 150 do 200 hiljada ljudi. To se pretvorilo u veliki miran, demokratski pokret. Nije bilo nijednog incidenta na ulicama Prištine kad su dolazili, marširali, otišli su i nije bilo nijednog incidenta, nijedna provokativna parola protiv sistema ili uvredljiva za druge nacije.

Kroz Prištinu, u centru Prištine, ljudi su prodefilovali s jugoslovenskom zastavom, našom albanskom zastavom koja je bila zavezana za Titov portret. Znači zašto? To je bila poruka za jugoslovensku javnost da se ne dešava nikakav neprijateljski pokret protiv Jugoslavije i sistema, nego poziv Jugoslaviji da nas odbrani od pritiska Srbije. To je demokratski pokret suprotno pritisku Srbije na kadrove. Ljudi su rekli: "Ako ovi kadrovi nisu prikladni, ne trebaju nam, mi ćemo izabrati druge kadrove, ali ne da nam Srbija menja". Tu je suština. Onda rukovodstvo...

Anita Susuri: Da li ste i vi održali govor ili samo Kaćuša?

Azem Vlasi: Pa da, ne, ne, i ja sam održao govor. Došli su na fudbalski stadion napunio se fudbalski stadion sa negde 20-30 hiljada ljudi. Naš cilj je bio da smirimo sve to kretanje, da ne dođe do ekscesa, jer smo se plašili da ne dođe do vanrednog stanja. Da ne intervenišu, kako su u martu doveli policiju iz drugih mesta, vojsku, da se ne desi najgore, i onda mi: "Dobro, hvala vam za podršku. Mi ćemo štititi interese Kosova. Nećemo dozvoliti..." Ti naši govori pred masom su zvučali bez veze jer nismo bili u situaciji da kažemo: "Dobro, i mi smo protiv tog pritiska iz Beograda", mi koji smo tu bili. "Ajde sad da uzmemo to što nam je u ruci i da ratujemo s Beogradom".

Održao sam tu govor, na mnogo mesta. Onda sam se i umorio. Rekao sam: "Znači šta", rekao sam tu u rukovodstvu: "Ne mogu bre više. Čini mi se kao da sam bahat. Ovo šta oni traže mi nismo u poziciji [da učinimo]. Kakvo obećanje da im damo? Da li da im kažemo: 'Vidi, nema promene kadrova'. Ne, to su stavovi Centralnog komiteta, nastaće haos. Biće još gore". Ovi drugi su rekli: "Srbi će opet praviti proteste i ići tamo u Beogradu".

Bila je takva situacija da je bio veliki haos. Onda, dve stvari odvijale su se u potpuno lošem pravcu, jedan pravac u kadrovskoj politici.

[Ovde se intervju prekida]

Azem Vlasi: Taj veliki prelom u novembru '88. kada je narod ustao u odbranu ustavnog položaja i rukovodstva Kosova. Desila su se dva loša događaja. Jedan u rukovodstvu, da bismo se ponovo konsolidovali, izabrali smo Remzija Koljgecija, koji je bio član Predsedništva Kosova, da neko vreme vrši funkciju koja je ostala upražnjena nakon Kaćuše Jašari, dok ne nađemo pravi kadar. Međutim, posle su mu stalno tu dolazili iz Beograda i iz Centralnog komiteta Srbije i Jugoslavije.

Umorili su Remzija i onda on mene, [takode] Ekrema Arifija, iako smo bili članovi Pokrajinskog komiteta, nismo bili u Predsedništvu. Ekrem je otišao, rekao je: “Ajde neka bude da neko daje ostavku, da se nešto dešava u Predsedništvu”, iako on nije imao nikakvu odgovornost. Rekao sam vam da ja nisam mogao da imam dve funkcije. Dolazili su mu tu, mene i Ekrema više nisu ni zvali, Remzi nije smeo od ovih iz Beograda. *Tet-tet-tet* {onomatopeja}, imali smo tu u rukovodstvu neke Srbe, Crnogorce. Ne znam kakav je bio razvoj događaja.

Šef kosovske policijske službe, koji je izašao iz naših ruku, sekretar, što sad zovu ministar, bio je Rahman Morina¹¹. On je već upao u jamu Srba. Bio je neki Isuf Karakući, Karakuši i tu su bila još dva Srbina. Oni su imali moć, bili su glavni. Morina i Karakuši su faktički bili marionete, bili su njima na usluzi, nisu bili pasivne marionete. Igrali su kako su igrali tu prljavu igru, Rahman Morina, čovek koji je radnu karijeru do tada imao samo u policiji, nije ni znao kako funkcioniše jedna osnovna partijska organizacija, a postavili su ga za predsednika Pokrajinskog komiteta. Mene više tu niko nije zvao, ni Ekrema Arifija, i mi koji smo bili rekli smo pojeo nas đavo.

Drugi događaj je bio, na insistiranje Beograda, iz Miloševićevog kabineta, ali i uz podršku saradnika koji su prodali dušu, kao Rahman Morina, Jusuf Karakoši i Srbi koji su tamo bili, počeli su da popisuju organizatore protesta iz novembra '88. kako bi pokazali da je to bio montiran neprijateljski pokret protiv Jugoslavije i protiv sistema. Kao nešto slično '81, ali ovo mnogo masovnije i na čelu ovog navodno neprijateljskog pokreta stoji mnogo ozbiljniji vođa. A ko su oni? Azem Vlasi i još neki. I uz insistiranje da novembarskom pokretu daju sasvim drugačiji karakter, to se takode prenosi.

Napravili su spisak. Rekli su: “Imamo 92 ljudi, policija ih je identifikovala kao organizatore”. Među njima su bili svi Albanci koji su nešto značili u političkom i privrednom životu. Na primer, ako su radnici jedne fabrike u Gnjilanu izašli [na marš] i imali poznatog direktora, rekli su: “On je organizator jer je to dopustio, radnici ne bi izašli”. Na taj način su napravili registar, rekli su da su kao otkrili: “92 organizatora”. Alah, šta su radili!

Kada su se svi ti pokreti videli, odnosno posle pokreta novembra '88, taj nalet pritisaka iz Beograda nije prestao, ništa se dobro nije dogodilo, ali se situacija pogoršala. Zatim su rudari stupili u štrajk, februara 1989. godine, ali sada mnogo oštrije. Štrajk glađu u jami, nema težeg štrajka. Ne na površini, ne na otvorenom, ne kao današnji protesti, nego štrajk glađu. Naši rudari su bili dostojanstveni, tvrdoglavi i saznalo se da je u rudniku štrajk.

Nije prošlo mnogo i saznali su se njihovi zahtevi, zahtev ko im je pomogao, sve u redu. To su bili zahtevi, osam zahteva. Svi su bili u redu. Pod jedan {opisuje rukama} tražila se ostavka ovih

---

¹¹ Rahman Morina (alb. Rrahman Morina; Raušić kod Peći, 1943 - Priština, 12. oktobar 1990) bio je policijski oficir i društveno-politički radnik SAP Kosova.

rukovodilaca, kojih rukovodilaca, ovih Albanaca koji su se postrojili kao saradnici Miloševićevog režima, Rahman Morina, Alji Šukrija¹²...

Anita Susuri: Husamedin Azemi.

Azem Vlasi: Husamedin Azemi. Onda su bili: “Protivimo se nasilnoj promeni ustavnog položaja Kosova. Protivimo se drugim pritiscima”. Sve, da ne nabrajam redom. Svih osam zahteva je bilo razumno i zaslužili su da ih razmotre politički forumi. Da kažu: “Ovo može”. Da naprave onoliku dramu za ostavku tri idiota koje niko nije voleo ili neke druge stvari, situacija bi se smirila. Ali ne, opet su pojačali pritisak iz Beograda sa ciljem da nađu organizatore ove neprijateljske montaže, i neprijateljske organizacije.

Ko su organizatori? Ispostavilo se da su glavni čelnici Trepče, od Aziza Abrašija, generalnog direktora, Burhana Kavaje, direktora rudnika, tražili inženjere, tamošnje vođe, svi sa renomeom, i neki rudari koji su bili tamo tokom štrajka koji su održavali red. Međutim, ko je bio najglavniji? E najglavniji je Azem Vlasi. Zašto Azem Vlasi? Milošević je navikao, on je politički poleteo s mitinzima, kao s podrškom srpskog naroda, ali Albanci ne smeju nekome dati podršku, jer Albanci prema propagandi i srpskom pristupu mogu tako da se organizuju samo za jedan cilj, samo sa neprijateljskim ciljem protiv sistema (smeši se) i tako masovno može da ih organizuje samo neko kao Azem Vlasi.

Četvrti deo

Anita Susuri: Hoću da ovo povežem sa štrajkom, mislim da ste vi posetili rudare, ali mislim da ste ih posetili u nekim kasnim satima?

Azem Vlasi: Sad ću ti ispričati, vrlo dobro. Ja sam hteo posle da ti kažem šta sam našao u jednom stenogramu, šta se desilo u Beogradu i onda da se tu nadovežem, ali dobro si me vratila. Kad se u dramu štrajka rudara uključila kroz medije cela Jugoslavija, svetski mediji su to uzeli kao veoma jedinstvene specifične događaje. Rudari nisu imali zahteve za plate i uslove rada, nego su imali političke zahteve nacionalnog interesa. Ovaj, i u Beogradu dok su diskutovali u sednici, ajde doneli su odluku da dođe Stipe Šuvar¹³ koji je tada bio predsednik u narednom jednogodišnjem mandatu, predsednik Predsedništva Centralnog komiteta Jugoslavije, ali sa Miloševićem kao predsednikom Centralnog komiteta Srbije na Kosovu sa čelnicima Kosova, čelnicima (smeši se), zamisli s Rahmanom Morinom se dogovorio kako da zaustavi štrajk.

¹² Alji Šukrija (alb. Ali Shukriu; Kosovska Mitrovica, 12. septembar 1919 - Beograd, 6. januar 2005), učesnik Narodnooslobodilačke borbe, društveno-politički radnik SFR Jugoslavije i SAP Kosova.

¹³ Stipe Šuvar (1936-2004) bio je hrvatski političar i sociolog koji je važio za jednog od najuticajnijih komunističkih političara u Savezu komunista Hrvatske u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj za vreme Jugoslavije i kasnije u modernoj Hrvatskoj.

Kad su došli u Prištinu, kako je Milošević bio prevarant, s Rahmanom Morinom su se šetali negde kroz Prištinu, išli su u rukovodstvo KEK¹⁴-a kako to sad zovu. Mislim da je Šuvar sam sa Remzijom Koljgecijem otišao da poseti rudare. Posete ih, ali Šuvar bez ikakve nadležnosti i hrabrosti da kaže: “Koji su vaši zahtevi? Evo ja vam obećavam da će ovi zahtevi biti prihvaćeni. Diskutovaćemo u Centralnom komitetu Jugoslavije”, ne, ne. Jer kad bi on tako rekao, Milošević bi odmah organizovao miting u Beogradu ispred zgrade Centralnog komiteta. Tako je funkcionisao Milošević.

Šuvar nije mogao ništa da im obeća. Rudari su rekli: “Ne, nisi trebao, nisi trebao da se mučiš [da dođeš]. Laku noć!” Kad se to završilo, novinari su tamo otišli. Bila je i moja supruga koja je bila novinarka zagrebačkog “Vjesnika”, izveštavala je. Vratila se, bogami bilo je oko devet uveče. Vratila se šokirana, tužna. “Šta se desilo? Šta se danas desilo? Da li si pratila?” “Ne pitaj!” Rekla je: “Bio je Šuvar. Nas nisu sve tamo pustili, ali njegova poseta nije dala nikakav rezultat i oni su odlučili da ne izađu iz štrajka dok se ne ispune njihovi zahtevi. Neko kaže da su u teškoj situaciji, da će umreti”.

To je mene kao čoveka dirnulo. Ne mogu, veruj mi... {pauzira}. To su ljudi koji su mene podržali u oktobru [1988]. To su ti ljudi, znam kakvi su, ko su. Nikad ne bi postavili neki neprijateljski ili neprihvatljiv zahtev ili nešto protiv. Rekao sam: “Sama da odem da ih vidim”. Nisam imao nadležnost da im kažem: “Šta tražite, da li to može?” Ne, samo da ih vidim kao ljude. Sa mnom je bio [Bahri], koga su posle zbog toga uhapsili (smeši se). Bahri Oručić, moj komšija, koji je jedno vreme bio generalni direktor “Trepče”, bio je na čelu Vlade Kosova.

Rekao sam: “Bahri, hoću da idem”. “Hoću da idem i ja sa tobom”. I otišli smo zajedno. Kada smo otišli tamo do kapije u Starom Trgu, onaj tamo na kapiji je rekao: “Dobro veče”, prepoznao nas je. Rekao sam: “Mi znamo, o svemu smo informisani. Ovaj, mnogo smo zabrinuti. Samo na kratko [da uđemo]”. Rekao je: “Rekli su da ne primamo više nikoga, osim ako im dođe neka vest o prihvatanju njihovih zahteva”. Bogami rekao sam: “Mi nemamo takve vesti, ali ko ljudi smo dosta...” Rekao je: “Pitaću”, pitao je nekoga. Oni su sami rekli: “A Azem Vlasin može, pustite ga”. Otišao sam, liftom sam sišao dole zajedno sa Bahrijem.

Videli smo strašnu atmosferu, neću zaboraviti dok sam živ. Nisi mogao da razlikuješ {pokazuje rukama} stene rudnika, ili lica rudara ili ljudska lica. Naslonili su se onako, ne znam šta da vam kažem. Rekao sam: “Slušajte, cela kosovska javnost i šire prate vašu dramu. Svi, i svi smo mnogo zabrinuti. Mnogo smo zabrinuti za vaše zdravstveno stanje”. Rekli su: “Hvala što ste došli”. “Šta treba da se uradi da vi zaustavite ovaj način štrajka. Ne kažem vam da skroz odustanete od vaših zahteva, ali zbog vašeg zdravlja izađite na površinu i nastavite. Nisam ja taj koji će dati neku deklaraciju, niti me je iko poslao”. “Hvala, hvala za posetu!” Ja i Bahrija smo izašli potreseni, bili smo potreseniji nego kad smo stigli.

Vratio sam se, sedeo sam malo. Video sam one bolesne koji su tu ležali, izašli su malo [iz jame] da dođu sebi. Vratili smo se.

¹⁴ Kosovska energetska korporacija.

Anita Susuri: Kojeg dana štrajka ste vi otišli?

Azem Vlasi: A?

Anita Susuri: Koji je dan štrajka to bio, da li približno znate?

Azem Vlasi: Bio je, može biti šesti, da. Onda sutradan, tako zabrinut, ja sam znao da me prate, i sve. Nisam tajno išao u posetu. Zašto? Niti sam išao nešto da im obećam kao što rekoh, ali nisam mogao da se smirim, da ne odem i ne vidim šta se dešava sa. Sutradan nakon što su me pratili, zove me jadni Rahman Morina. Ne, prvo me je na telefon u stanu zvao Slobodan Milošević. I tada pre nije bilo problema s telefonima, imali smo mobilne. Rekao je: “Jel vidiš šta se dešava ovo u Trepči?” Rekao sam: “Da vidim”. “Vidiš i...”, rekao sam: “bio su juče. Mogao si da nađeš neko rešenje, ti i Šuvar niste ništa uradili. Situacija je jako dramatična”. Rekao je: “Treba da se zaustavi”. Rekao sam: “Pa vi ste mogli juče da nešto uradite”. Rekao je: “Ti imaš autoritet. Ti moraš nešto da preduzmeš kako bi se ovaj štrajk zaustavio”.

Rekao sam: “Sad i ja...” rekao sam: “Znaš šta? Kad bih ja imao autoritet ne bi se trudili na svaki način da me izbace iz Centralnog komiteta. Našli ste druge kadrove”, rekao sam: “za rukovodstvo partije na Kosovu”. Rekao sam: “Pretpostavljam da ste našli neke sa autoritetom jer oni koji nemaju autoritet se sklanjaju”. Počeo je malo sa ironijom, imali smo te stare da kažem neprijateljske odnose, ali tako smo rečima komunicirali jedan sdrugim.

Rekao je: “Vidi”, rekao je: “to nije dobro. Biće još gore”, tamo-vamo. Rekao sam: “Vidi ti, ja”, rekao sam: “mogu ići samo ako mi neko da ovlašćenje da kažem: Vaši zahtevi su prihvaćeni. Takvo ovlašćenje”, rekao sam: “znam da mi niko neće dati” i prekinuli smo razgovor. Ostave me neko vreme. Kasnije me zove Rahman Morina. “Šta radiš?” “Evo, ništa”. “Hoćeš da dođeš da popiješ kafu?” “Važi”, rekao sam: “Sigurno ti je rekao Milošević da me je zvao”. Nisam mogao da mu ne kažem pre nego što sam otišao. Kad sam otišao, jadnik je bio u svojoj kancelariji. Rekao je: “Vidi, ti si bio tamo”. “Znam da vi to znate, sve pratite. Nisam bio”, rekoh: “u tajnoj poseti”, rekao sam: “da, bio sam i ne pitaj šta sam video”.

“Vidi”, rekao je: “moramo nešto da uradimo kako bi ih sklonili, izvadili, da prekinemo”. Rekao sam: “Da, baš morate nešto da uradite. Meni”, rekao sam “je isto tako rekao Milošević, ali vi koji imate vlast možete to učiniti, imate funkcije”. Rekoh: “Ja nisam niko. Šta da ja radim?” Rekao je: “Pa neko ih je organizovao”. Rekao sam: “Pa oni su se organizovali sami”. On kakav je bio jadan rekao mi: “Kažu”, reče: “da si i ti deo organizacije”. Rekao sam: “Pa to kažu od novembarskih demonstracija i vi ste to rekli, ti dok si bio u policiji napravili ste listu”, rekoh: “organizatora”. Rekao sam: “Kako te nije sramota da tražiš ovde neprijatelja”. Rekao sam: “Slušaj šta ti kažem. Traže tvoju ostavku, kad bi protiv mene bilo sto ljudi, kad bi tražili moju ostavku, ne bih čekao ni dva dana”.

Rekao je: “Ne”, rekao je: (smeje se) “ne znam razlog zašto traže ostavku”. Rekoh: “Ne znaš?” rekao sam: “Slušaj čoveče”, jer smo imali takav odnos. Rekao sam: “Ako si me zvao da se zezaš sa mnom, nemoj da se zezaš. Ali ti”, rekao sam: “kad bi se cela ovakva drama desila i kad bi mogao da zaustavim tu dramu ispunio bih taj zahtev. Šta će ti to mesto?” Rekao je: “Imaju i druge zahteve”. “O svim drugim zahtevima se može diskutovati. Neki mogu i da se ne podrže, ali da se diskutuje o njima, nema problema”. Ovaj rekao sam: “Nemoj da se šališ”.

Rekao sam: “Ja bih opet otišao”, rekoh: “opet. Boli me to što se dešava s njima. Išao bi samo pod jednim uslovom, da dođete sa mnom ti i Remzi Koljgeci, i tu da nas trojica zajedno pročitamo da su njihovi zahtevi prihvaćeni, ovo u vezi ostavki, ovo u vezi onog {opisuje rukama}. Dakle, to je ono o čemu bi se diskutovalo. Tako”, rekao sam: “da. Inače da”, rekoh: “kući sam, spreman sam, vidi s Remzijom. Ako hoćete ići ćemo nas trojica, ali pod ovim uslovom”. “Važi, važi”, rekao sam: “idi”, ovaj. Ma kakvi da me zove, znao sam da neće da me zove i onda je on s Miloševićem već napravio plan za hapšenje.

Sutradan uveče ja pratim šta se dešava u Beogradu. Počeo je Milošević, opet on sa mitinzima u ponoć... da ne preskočim ono što se desilo. U ponoći rektor Beogradskog univerziteta premešta studente iz studentskog grada u Beogradu što je negde četiri-pet kilometara udaljeno od centra Beograda. Ceo dan, ceo dan je skupljao ljude kao što je skupljao za mitinge u Beogradu. Celog dana ih dovode, koliko se sećam bio je 28. februar ili... I oni su tamo ceo dan tražili intervenciju na Kosovu, rat protiv albanskih nacionalista, tamo-vamo.

On izađe uveče pred onu masu u Beogradu. U tim mitinzima je bila ta srž. Kakve parole? Šta da se traži? I ta srž po mitinzima u Beogradu je i dan danas na sceni. Vikali su: “*Uhapsite Vlasija, uhapsite...!*” [priča na srpskom], “Uhapsite Vlasija”. On se pravi kao da ih ne čuje {stavlja ruku pored uha} “Šta kažete, ne čujem vas”. Rekao je: “Ko je te ljude iskoristio biće uhapšen i biće kažnjen. I kad sam video šta se tamo dešava, na tom mitingu u Beogradu. Nadira [supruga] je bila novinarka koja je pratila događaje. Ja sam ih pokupio kolima jer sam znao da šta god da se desi, mene neće zaobići.

Poveo sam iz Prištine kolima Adema i Selmu [sina i ćerku] oko četiri ili pet sati, i odveo sam ih kod Nadirine porodice u Bijeljini u Bosni, što je 140 kilometara udaljeno od Beograda. Rekoh, da barem oni budu sigurni tamo, da ih poštedim ove strahote koja će se dogoditi. Ne znam, šta god da se desi. Kad sam... i ceo dan slušam na radiju miting koji se dešava u Beogradu. Kakva slučajnost kao u filmu, baš kad sam prelazio Beograd kako bih nastavio put ka Bosni i u Bijeljini kod Nadirine porodice, njega [Slobodana Miloševića] sam čuo kako priča na mitingu i obećavao je hapšenje, i tako to.

Decu sam tamo odveo. Sutradan sam hteo da se vratim za Prištinu. Šta god da se desi, treba da se suočim sa situacijom, nemaš kako da pobegneš iz tvog mesta. Nisam imao ni razloga da bežim, nisam uradio nikakvo krivično delo. Sutradan sam se čuo s Nadirom preko telefona, rekla mi je: “Sačekaj me”, rekla je: “jer moja koleginica ovde, Jelena Lovrić iz Zagreba, se vraća kolima i doći ćemo do Bijeljine. Ja

ću ostati, onda ćemo se vratiti zajedno”. “U redu”, rekao sam: “ostaću još jedan dan”. Kasno uveče aktivirali su mehanizam za hapšenje. Pratili su me, danima su znali da odlazim i taj mehanizam je bio takav da pošto nisam u Prištini, dat je zahtev bosanskoj policiji da me nađu u Bosni, i da me dovedu u Prištinu.

Bosanska policija je došla kasno uveče i kucali su na vrata Nadirine porodice. “Izvinjavamo se”. “Šta se desilo?” “Rekli su nam da vas odvezemo do Prištine”. Rekao sam: “Ja sam svojim kolima, ionako sam hteo sutra da pođem za Prištinu”. “Ne, rekli su nam da morate poći sa nama”. “Ajde, ako mora”. Nadira je već pošla, nisam imao kako da joj javim. Ja sam bio u kolima bosanske policije i išli smo prema Prištini, Nadira je iz Prištine išla {opisuje rukama} prema Bosni u kolima njene kolegice Jelene Lovrić. Onda smo kasnije razgovarali o tome: “Negde usput smo se mimoišli ali ne znamo, ne znamo gde”.

I doveli su me u policiju. Rekao sam: “Šta je ovo? Da li mogu razgovarati sa ovima. Ko? Kakvu su naredbu dali?” “Ne, ne, evo. Ne, ne, evo”... “Gde je”, rekao sam: “taj Jusuf Karakuća da ga vidim?” “Ne, ne, ovaj...”. Uveče su došli i spremili me da me vode za Mitrovicu. Onaj postupak za pritvor, da nas... tako su me vratili iz Bijeljine. Završio sam u policijskim kancelarijama u Prištini. Vodili su me za Mitrovicu... Šta ćemo sad? Da li da nastavim s ovom pričom?

Anita Susuri: Ja sam htela... mislim da ste bili u ćeliji sa Burhanom Kavajom, ili mi se čini?

Azem Vlasi: Sad ću da vam ispričam. Ulazimo tamo u sud. Vidim šta se dešava. Zašto u Mitrovicu? U Mitrovici, kao to je mesto zločina (smeje se), štrajka. Ubace me, bilo je kasno, oko deset uveče. Jedan sudija, posle sam shvatio da se zvao [Avdi Dinaj](#). Dali su mu zadatak, on čovek nije imao... zbunjen, znoj mu je ovako išao {opisuje rukama}. Tamo je jedan seo, vidim da je malo kao radostan. Onda sam shvatio da je to tužilac Spasoje Zamfirović.

“Zahtev” rekao je: “je zahtev policije, tužilaštva sa osnovanom sumnjom, vi ste učinili krivično delo *tet-tet-tet-tet* {onomatopeja} protiv ustavnog poretka, član 134. u vezi s članom 139. pa se do nastavka istrage određuje mera pritvora u trajanju od mesec dana”. Rekao sam: “Boga ti, ja sam stvarno diplomirani pravnik, ali sam radio u politici pa ne znam. Kakav je taj član 139.?” Ja sam znao. “Pa, ovako”, rekao je: “to je, posle ću...” “Ne, ne”, rekao sam: “ja sam to pročitao. Ja... ali”.

Član 134., neprijateljska organizacija protiv sistema. U vezi s članom 139., kao da je u toj organizaciji bilo i žrtava, i onda smo shvatili da su kao žrtve smatrali dva policajca u onim nemirima tokom narodnog otpora koji su se desili kad je Srbija slavila ustavne promene. Mi smo već dvadeset dana bili u zatvoru, dva policajca su bila ubijena, jedan u Podujevu, drugi u Dečanima. Optužili su nas, znači sa smrtnim posledicama, i to je u članu 139. predviđeno za smrtnu kaznu, tada je postojala smrtna kazna.

Gledam ja (smeši se). Onaj jadnik mi je to pročitao, išao mu je znoj ovako {opisuje rukama}, “Alah, Alah, Alah”. Završili smo. Ovaj tužilac se smejavao i rekao je onome: “Zna” [priča srpski] rekao je: “Zna”, reče:

“on, nego je hteo da mu ti pročitaš”. Otišli smo u ćeliju. Onda sam ja tu bio u hermetičnoj izolaciji, samo su imali obavezu da obaveste Nadiru da sam tamo, nema problema. Polako sam saznao od onih čuvara da su uhapsili i Aziza Abrašija, Burhana Kavaju, onda neke druge vođe rudnika, Ibuša Jonuzija, Riza Musljiću, Mensura Fejzu, i još neke. Burhana i Aziza sam dobro poznao, ove druge nisam poznao.

Uveli su nas u taj postupak. Mi po ćelijama u totalnoj izolaciji unutar tog okruglog zatvora {opisuje rukama} u Mitrovici, koji je užasan. Ali nisu dozvolili da budu dvoje u ćeliji, kao da se ne konsultujemo kako bi se odbranili i to. I tu smo proveli 14 meseci. Nakon šest meseci smo dobili optužnicu za zatvor. Nakon osam meseci od kad je počelo suđenje, tada smo se videli u sudskoj sali. Svi, “Aha, kako ste? Jel ste dobro?” Razumeš? Suđenje je trajalo šest meseci, a i sudsko veće i predsednik veća Ismet Emra, koji je preminuo, svi su znali da je to politička optužnica, da nema veze sa zločinom.

24. aprila, odlukom suda, optužnica nije potvrđena, odbačena je i pušteni smo na slobodu. Bili smo slobodni. Bila je strašna situacija, svuda represija, ljudi su se plašili. Ceo dan je to pratila celokupna kosovska javnost. Bio je to dan radosti kad su nas pustili. Narod se okupio u Mitrovici, kordon policije nas nije pustio da prođemo kroz grad, vratili su nas u Zvečan da izađemo na put, svako svojoj kući. Moj prijatelj iz srednje škole i moj advokat Hasan Hoti su došli po mene.

Došao sam u Prištinu. U Prištinu su se okupili ljudi. Ušao sam u stan sa terase da malo pozdravim ljude, kada sam video kordon policajaca iza okupljenih ljudi. Niti sam mogao da održim neki govor jer sam mislio da ih ne prebiju. “Hvala, hvala. Dovođenja!” Tako se to završilo, ukratko.

Korab Krasnići: Da li je i dok ste bili u zatvoru organizovan još jedan štrajk koji nije izazvao toliko buke kao ovaj u februaru. Da li se sećaš? Da li znaš šta...?

Azem Vlasi: Sad ovako, jer sam ispričao ukratko. Nakon štrajka desio se štrajk rudara. U vezi štrajka rudara u Starom Trgu, rudari svih rudnika, u Novom Brdu i Golešu takođe su štrajkovali. Radnici, jedan veliki pokret ljudi se tada desio i svi su bili motivisani štrajkom rudara Trepče i kako se posle taj štrajk zaustavio? Lagali su ih, odneli su im lažne vesti da se zahtevi prihvataju i rudari su izašli. Koliko ja znam, po Burhanovoj priči zatvorili su da se ne bi mogli vratiti tamo.

Izašle su laži i počela su hapšenja. Onda su pokušali još jedan štrajk nakon hapšenja i laži, hteli su opet da uđu tamo, ali blokirali su ih, nisu ih pustili. Kasnije, negde početkom našeg suđenja ili ne znam u kojoj fazi opet je bilo pokušaja štrajka, i ušli su policajci specijalci. Rekli su da je bio neki Radovan Stojičić, Badža su ga zvali, iz Specijalnih jedinica Srbije. Intervenirali su tamo da pokažu svoju moć. Tog Radovana Badžu, zbog obračuna mafijaških grupa u Beogradu, ubili su ga Srbi u sred Beograda.

Dešavale su se demonstracije za koje mi unutra ćelije nismo znali, nešto što su mi šaputali advokati kad su dolazili ili obezbeđenje. Kada je u Srbiji Skupština Srbije odobrila te ustavne promene kojima

sebi daje za pravo da kad god smatra da je u interesu može da donosi zakone koji se protežu na teritoriju pokrajina, u Beogradu je to proslavljeno, a ovde su bili masovni protesti Albanaca. Koliko sam saznao, ubijeno je 19 ljudi, nama su to dodali na optužnicu kao da smo mi krivi, mi smo krivi za ubistvo tih policajaca i dodali su nam u optužnici taj član 139, kao što rekoh. Dakle, taj talas demonstracija se nastavio na različit način sa različitim intenzitetom, jer se od povrede autonomije sada dogodilo u sasvim drugoj situaciji.

Zaboravio sam da vam kažem, posle tog Miloševićevog mitinga u Beogradu, kada je obećao zatvor tražeći moje hapšenje i to. Milošević, prema pričama koje mi je ispričao Stipe Šuvar u Zagrebu, Milošević je otišao u zgradu Predsedništva Jugoslavije, gde su bili prisutni oni koji su posmatrali šta se dešava, i dramu rudara u Mitrovici, bio je celodnevni miting u Beogradu, a Milošević im je rekao: “Podrška predsednika Predsedništva Jugoslavije”, koji je bio Nikola Ljubičić, rekao je: “Moramo proglasiti vanredno stanje na Kosovu kako bi zaveli red, inače situacija tamo je u haosu. Na Kosovu je pobuna protiv države. Albanci hoće da unište Jugoslaviju. Mora se zavesti neki red”.

Neko je u Predsedništvu tamo rekao: “Ali polako, da li je baš takva situacija? Zašto? Šta se...?” Rekao je: “Ako ne proglasite vanredno stanje na Kosovu, onda će miting koji je danas bio u Beogradu, a koji sam ja jedva smirio”, Milošević kaže: “sutra ćete taj miting imati ispred vaših kancelarija”. A kancelarije Predsedništva su bile tamo, što sad zovu: “*Palata Srbija*” [priča na srpskom], to je bila Palata federacije, ta impozantna zgrada na Novom Beogradu. Proglasio je vanredno stanje na Kosovu. Vanredno stanje, to je opsada, onda se koristi policija, sila. Poslali su policijske snage, savezne, iz republika, pokrajina pomalo, ali od njih najvažnija je bila Srbija koja je proglasila vanredno stanje.

To je u stvari bilo stanje iskorišćavanja, nasilja kako već da nazovem, neselektivnog nasilja. Ali to nije zaustavilo demonstracije Albanaca, ali je to, ta upotreba nasilja tolikih razmera, uplašila narod. Ljude su maltretirali, a oni su to trpeli. Malo im je bilo što su me odveli u zatvor, odveli su i dva sina mog starijeg brata u tim zloglasnim samicama koje su postojale. Priveli su ih sa registrom kada su bili u policijskoj samici. Nisu bili ni u kakvom postupku. Nas koje su postavili u istražno-sudskom postupku, barem smo imali pravo na advokata i postupak, oni ništa.

Jedan moj brat je bio u sudskom postupku. Sudili su mu, ali oslobođen je jer nije ništa uradio. Drugog [brata] su prebili u samici i još koliko je ljudi bilo po tim samicama, ali nasilje, pravo da vam kažem nasilje tog momenta napravi štetu, ali nije dugovečno. A kod nas nasilje Srba kratko ili dugo, trajalo je deset godina.

Peti deo

Anita Susuri: ‘90. su bile godine kad su se institucije zatvorile za Albance, otpušteni su s posla. Kakve su te godine bile za vas?

Azem Vlasi: Kad sam ja izašao iz zatvora u aprilu '90, bio sam u dilemi šta da radim. Bio sam na meti Srba kao srpski neprijatelj broj jedan. Okolnosti su se potpuno promenile. Institucionalni sistem tog vremena više nije postojao. Savez komunista gde su bili Albanci, Albanci koji su bili na Kosovu su prvi članovi u istočnoj Evropi koji su masovno napustili Savez komunista. Savez komunista Kosova je imao negde 100 do 105 hiljade članova, očigledno većina su bila Albanci prema broju stanovnika.

Nakon novembarskih protesta, ovo je bitno da se zna, vratili su kada su videli da su partijske ocene apsolutno pogrešne jer su umesto da vide zašto su se te demonstracije dešavale ovde, koje su bile za odbranu ustava, gledali su da im daju neprijateljski pravac. Kada je Rahman Morina izabran za predsednika Pokrajinskog komiteta, knjižice su masovno vraćene i više nije bilo ni Saveza komunista Kosova niti bilo čega. Ceo taj sistem je pao.

Formalno, od pada Berlinskog zida, od novembra, decembra '89, '89, rekli su da je partijski pluralizam legalizovan. Organizovanje partijske grupe, političke partije nije bila krivično delo i formiran je DSK (Demokratski savez Kosova). Zatim "DSK nek radi šta hoće ali vlada srpska čizma". U tim okolnostima, Albanci su se suočavali s činjenicom da su svi Albanci zapravo deo tog režima nasilja Srbije koji je ovde bilo instalirano. Da organizuješ život sa paralelnim institucijama, funkcionisali su saveti za pomoć.

DSK se formirala, formirala se jer je ostala politička praznina. Nije nastala kao politička organizacija, nego kao politički pokret. Svi Albanci kako bi bili uključeni negde masovno su počeli da se učlanjuju DSK. Trebalo je život, neke životne segmente organizovati. Obrazovanje, obrazovanje je osetljiv posao. Srbija je zatvorila škole, zatvorili su obrazovanje jer su tražili da albanske škole funkcionišu prema programu sistema Srbije. Mi smo postigli taj nivo da imamo obrazovanje na našem jeziku, za potrebe Kosova, i razume se da Albanci tako nešto nisu prihvatili.

Paralelni obrazovni sistem je organizovan u privatnim prostorijama, u različitim prostorima, odnosno bio je jedan, mogu to nazvati skoro pokret paralelnog organizovanja Albanaca za opstanak u uslovima okupacije. Ja sam bio tu negde u blizini. Formalno se nisam negde uključio, ili da uzmem partijsku knjižicu. Ja koji sam bio poznato ime u vreme kada se sve to dešavalo, imao sam i dosta kontakta sa stranim diplomatama, sa stranim novinarima, sa medijima i dao sam svoj doprinos na taj način.

Kada se ispostavilo da se Jugoslavija raspada, u Evropsku uniju ili su je tada zvali Evropska zajednica, formirana je komisija stručnjaka za međunarodno pravo s Badinterom na čelu, danas je zovu Badinterova komisija¹⁵, da vide koji su uslovi za formiranje novih država jer se Jugoslavija raspada, i tu su sve federalne jedinice imale pravo za zahtev, Slovenci, Hrvati, oni su već deklarativno proglasili

¹⁵ Arbitražna komisija Konferencije o Jugoslaviji (poznata kao Badinterova arbitražna komisija) bila je arbitražno telo koje je osnovao Savet ministara Evropske ekonomske zajednice 27. avgusta 1991. da bi Konferenciji o Jugoslaviji pružio pravne savete. Robert Badinter je imenovan za predsednika petočlane Komisije sastavljene od predsednika Ustavnih sudova.

nezavisnost u junu '91. Za Bosnu su tražili da se održi referendum, za Makedoniju takođe. Badinterova komisija se obavezala da razmotri kriterijume sa stanovišta međunarodnog prava.

Pošto smo mi bili federalna jedinica prema Ustavu '74, tu u kancelarijama DSK je bio Savez pisaca Kosova, ja sam često išao jer strani novinari, diplomate kada su dolazili svi su išli tamo kod [Ibrahima] Rugove¹⁶, sa Albancima su tu držali [sastanke] jer nije bilo gde drugde. Išao sam brzo, Rugovu sam znao iz vremena studiranja. Jednog dana sam ga sreo, Rugova je rekao: "Ti znaš kako je Kosovo funkcionisalo po Ustavu iz '74. i sve, znaš šta se desilo. Da li možeš da sedneš i spremiš jedan predlog i da odnesemo Badinterovoj komisiji da i Kosovo traži pravo na državnost". Rekao sam: "Uradiću to, nema problema".

Seo sam. Za dva-tri dana sam spremio predlog. Odneo sam ga kod Rugove, ali problem je bio što je Badinterova komisija imala zadatak da proceni stanja stvari iz '91. '91. je bilo šest republika, i dve pokrajine koje su bile konstitutivni element Federacije po Ustavu iz '74, ali kažem da je '89. Srbija progutala [pokrajine] i Badinterova komisija zbog toga nije uzela u obzir da su i dve pokrajine bile konstitutivni element Federacije, a u Vojvodini niko to nije ni tražio. Tamo su Srbi bili većina. Bila je velika razlika između Kosova i Vojvodine i to je bio razlog zašto je Kosovo tako i ostalo.

Svi stranci koji su dolazili: "Hajde kako da nađemo političko rešenje. Da ne bude rata". Pukao je rat u Bosni, ovi stranci su samo govorili: "Radite šta hoćete, samo da se ne desi tragedija kao u Bosni". Rugova je o tome i razmišljao. Rugova je bio miroljubivi čovek, ali imao je i iskustvo Bosne. Svet ne zna šta da radi sa Bosnom, kod nas okupacija, okupacija, ali da se ne desi još veća tragedija. Izdržavalo se to stanje i da ne zaboravimo još jednu stvar.

Kada je to konačno došlo, posle intervencije NATO-a, nekoliko godina administracija UNMIK-a na Kosovu je veoma dobro radila da nas revitalizuje. Status rešen, Marti Ahtisari je preuzeo taj zadatak u ime Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija. Pored ostalih prava, kroz međunarodno pravo koje uzimamo u obzir, na osnovu kojeg je, prema Ahtisarijevom planu, Kosovo moglo da proglasi državnost, uzeto je da je Kosovo u legalnoj, legitimnoj državi Jugoslaviji konstitutivni element Jugoslavije po Ustavu iz '74.

[Ovde se intervju prekida]

Anita Susuri: Kako ste vi prošli rat? Gde ste bili?

Azem Vlasi: Kuku.

---

¹⁶ Ibrahim Rugova (2. decembar 1944. - 21. januar 2006) bio je prvi predsednik Republike Kosovo, služio je 1992–2000. i ponovo 2002–2006. Bio je poznati albanski intelektualac, akademski i književni kritičar; priznat je kao vođa najvećeg mirovnog pokreta u Evropi, širokog pokreta za emancipaciju, nacionalno oslobođenje i nezavisnost Kosova.

Anita Susuri: Šta ste radili?

Azem Vlasi: Ovo je stvarno za tri dana. Situacija je postajala sve gora. 1988, '87. da, '88. posle mirnog i demokratskog pokreta koji je simbolizovao i vodio Ibrahim Rugova za rešavanje statusa Kosova, zapravo za nezavisnost Kosova nije dalo rezultate. Zatim je došlo oružano krilo pokreta za oslobođenje Kosova.

[Ovde se intervju prekida]

Azem Vlasi: 1989. godine su već počele borbe između grupa OVK [Oslobodilačka vojska Kosova]. Oslobodilačka vojska Kosova je izašla kao organizovana naoružana formacija, za oslobođenje Kosova. Svet se još uvek borio da pronađe mirno rešenje. Nije bilo mirnog rešenja. Štab Oslobodilačke vojske Kosova u Drenici imenovao je Adema Demaćija¹⁷ za političkog predstavnika političke kancelarije sa sedištem u OVK u Prištini. Adem Demaći smatrao je razumnim pozivati sve ljude kao saradnike da deluju na političkom, medijskom i diplomatskom planu.

Jednog dana je pozvao mene, otišao sam. Uzeo je jednu kancelariju tamo, mi smo to zvali: "Kod deviza" (smeje se) kod stare pijace, gde je bio Okružni sud. Otišao sam kod Adema. Rekao je: "Vidi, meni su dali ovu dužnost neki saradnici, ti imaš kontakta sa stranim diplomatima, sa novinarima, možeš objasniti šta se ovde dešava, OVK oslobađa". Rekao sam: "Nema problema, svako od nas je obavezan da dâ svoj doprinos koliko može" i nekoliko meseci smo dobro sarađivali sa Ademom.

Desio se sastanak u Rambujeu kao poslednji pokušaj međunarodne zajednice da izbegne oružani sukob na Kosovu i da dâ šansu za političko rešenje. Srbija ni to nije prihvatila i Zapad je odlučio da interveniše, da ne dopusti da se na Kosovu desi tragedija kao u Bosni. Ja i Nadira smo odlučili da ostanemo na Kosovu jer kad sam ja izašao iz zatvora deca, Adem i Selma su već bili u srednjoj školi, dve godine je razlika između njih. Našao sam dobar američki školski program za godinu dana i odveli smo ih u Ameriku na taj program, da vidimo šta će biti.

Ali oni su se tamo dobro snašli, nastavili su školovanje, mi smo ostali ovde. Kad već nismo imali brigu oko dece kao što su drugi ljudi imali. Samo da još ovo kažem, Adem i Selma su sad tamo. Adem je postao advokat. Selma je doktorka. Imaju svoju decu, svoje kuće. Ja i Nadira idemo, nekad dođu oni. Mi smo ovde ostali, Nadira kao novinarka. Ja sam ovde imao tu saradnju s Ademom Demaćijem u toj političkoj kancelariji.

U Rambujeu, Rambuje nije uspeo. Znali smo da se dešavaju bombardovanja, ali kao što su mislili u NATO, i Srbija je mislila, i mi smo takođe mislili da će ta kampanja trajati nekoliko dana, i ipak će se

¹⁷ Adem Demaći (26. februar 1936 — 26. jul 2018) bio je političar i pisac. Demaći je prvi put uhapšen zbog svog protivljenja autoritarnoj vladi Josipa Broza Tita 1958. godine, odležavši tri godine zatvora. Ponovo je bio u zatvoru 1964–1974. i 1975–1990. Krajem 1980-ih smatran je jednim od najistaknutijih političkih disidenata Jugoslavije.

naći neko rešenje. Niko nije znao da će bombardovanja trajati 78 dana. Ja i Nadira smo ostali u Prištini. Nakon dva dana su prekinuli telefonske linije, postalo je užasno. Kad sam saznao da su mog kolegu Bajrama Keljmendija¹⁸ noć kad su počela bombardovanja sa dva sina odveli, streljali ih tamo u pravcu Kosova Polja, ja i Nadira smo seli u kola.

Na sreću u pravcu Gnjilana bilo je još uvek nekog sigurnog kretanja. Stigli smo ovde gde smo mi danas, u našu vikendicu, imali smo kućicu. Ali takva je bila situacija, nismo ostali ovde nego u kući mog oca, oca Ahmeta. Tu je bila rodbina, bili smo organizovani, čak i naoružani. Ako dođu i napadnu nas kući, da se barem zaštitimo. A da izađemo na ulicu, na planinu ne. To je bilo... Nakon sedam dana srpske bande su došle i zapalile mi vikendicu tokom noći, noću su je zapalili.

Komšije nisu bile tu, nisu se kretali gore-dole ovamo. Danju smo se sastajali, kretali smo se. Svi su loše doživeli paljenje moje kuće jer je to značilo da su nasrnuli i na naše selo, na ova tri-četiri naselja koliko nas je bilo.

Anita Susuri: Da li su spalili samo vašu kuću?

Azem Vlasi: Samo moju kuću. Ovde nije bilo ni ubijenih ni ništa... čak su komšije: "Au bre koja se šteta desila". Rekao sam: "Najveće zlo je prošlo, odneo ga vrag". Na sreću ovde {opisuje rukama} naselje Jakupa i Lozana, i mi Vlasi, Gajtoni gore nije bilo ni ubijenih ni druge štete. Jedina materijalna šteta je bila moja ispaljena kuća. Onda sam je opet sagradio, opet sam ovde. Jedino ovaj deo nisam srušio sa celim temeljom. Ostao je jedan deo te građevine (smeje se).

Anita Susuri: I onda ste ceo rat proveli sa familijom ovde?

Azem Vlasi: Sa njima, da. Ostali smo ovde. Spavali smo kod mog oca tamo. Imali smo neke zaštitne mere. Pratili smo spoljašnje vesti, kretanje, ljudi beže prema Albaniji, ali se gone prema Makedoniji. I ovde smo imali Makedoniju veoma blizu, međutim nisam mogao da se ubedim da izađem na ulice sa gomilom ljudi. Imao sam problem jer su me poznavali Srbi policajci i svi ostali. I sad što se kaže: "Ako je suđeno da umrem". Bolje u mojoj kući nego da me nađu negde na ulici, da me psuju, da me ubiju. Tako da, do poslednjeg dana sa Nadirom smo bili kod mog oca, majka mi je umrla '93.

Taj dan kad je Srbija kapitulirala, odobrena je Rezolucija 1244¹⁹, Kumanovski sporazum²⁰ o dinamici povlačenja srpskih snaga. Pratili smo dinamiku. Nismo hteli odmah da se vratimo u Prištinu, ja i Nadira. Jer u tim promenama, u tim gužvama se dešavaju užasne stvari, kako kažu. Najgore je kad ubijaju ljude nakon rata, a ne tokom rata. Kad smo saznali da su se povukli, seli smo u kola i vratili se

¹⁸ Bajram Keljmendi (1937–1999) bio je advokat i aktivista za ljudska prava na Kosovu.

¹⁹ Rezolucija Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244, usvojena 10. juna 1999. godine.

²⁰ Kumanovski sporazum potpisan je 9. juna 1999. godine. Njime je označen kraj NATO bombardovanja tadašnje Savezne Republike Jugoslavije. Slobodan Milošević, tadašnji predsednik SRJ, pristao je da povuče sve svoje vojne i policijske snage sa Kosova i prepustiti pokrajinu snagama Ujedinjenih nacija.

kao pobednici jer smo bili užasnuti Prištinom dva dana nakon što je počelo bombardovanje i nakon što sam čuo šta se desilo mom kolegi Bajramu Keljmemdiju, vratili smo se.

Kad smo se vraćali, na tom pravcu, koliko ja znam u pravcu Prištine su išli automobili Francuza kako bi nastavili za Mitrovicu i mi smo bili s njima. Kad smo stigli u Prištinu, tu je bio Engleski KFOR. Kad smo stigli kod našeg stana, jedan komšija, sada pokojni, Karahman Celjina je izašao na prozor. Video nas je, rekao: "Svratite kod mene {opisuje rukama}, nemojte da ulazite u vaš stan". Ajde dobro. "Komšija kako ste? Jel ste živi?" "Živi smo, evo ovaj..." "Dobro", rekao je: "nemoj da ulaziš jer su", rekao je: "vaš stan su razbili, ušli su i krali i možda su nešto ostavili, neke mine ili nešto". Nismo ušli.

Otišao sam tamo do, što se zove restoran "Rugova", tamo je bio neki engleski punkt, jer su oni bili po različitim punktovima. Zamolio sam ih, rekao sam: "Da li možete da dođete, takva i takva stvar, možda ima nečeg". "Videćemo", rekli su: "Gde ste?" "Nisam daleko". Došli su sa onim *tet-tet-tet* {onomatopeja}. Stan je bio uništen, bilo je televizora, kompjutera i sve. Ali nakon što su mi engleski vojnici rekli da nema eksplozivnih naprava, ušli smo, prvi put smo Nadira i ja ušli, nekad kažem bili smo kao studenti, bez para, stan uništen, kuća spaljena. Počeli smo novi život.

Anita Susuri: Kako se život nastavio i ako hoćete još nešto za kraj da dodate?

Azem Vlasi: Zar nije dosta? Život posle (smeje se), posle '99, posle juna '99? Moj život se nastavio, ja sam nastavio sa mojim radom kao advokat, što sam započeo nakon što sam izašao iz zatvora, dve godine onda. Jedno dve godine nakon zatvora sam zarađivao novac radeći kao kolumnista da bih imao normalan život, jednom sam bio saradnik "Slobodne Dalmacije" iz Splita. Dobro su plaćali, nekih 700-800 maraka tada. Objavio sam knjigu "Iskustva iz zatvora", tada je moj slučaj bio aktuelan u Jugoslaviji. Knjiga se dobro prodavala, objavio sam je u Hrvatskoj, u Zagrebu i imao sam neki novac.

Na osnovu ove knjige u Sarajevu je snimljen film u produkciji Faruka Sokolovića. Međutim ubrzao se tragični razvoj događaja. '91. rat u Hrvatskoj, onda u Bosni, i nakon '99. sam nastavio kao advokat, ali u sasvim drugačijim uslovima. Oko sedam-osam godina sa našim sudijama, da, ali i onima UNMIK-a koji su takođe bili članovi EULEX-a do pre dve-tri godine, imao sam dobru dinamiku rada u advokaturi.

U poslednje vreme sam ostavio dnevne advokatske poslove. Neki veći predmet, neka strana firma neki problemi koji se rešavaju sporazumom. S Nadirom smo uglavnom ovde. Imamo jednu kuću u Dalmaciji, tamo nekad idemo, deca su u Americi i tako prolazi život u ovo doba. Kako se zove? Treće doba.

Anita Susuri: Da, gospodine Azeme hvala vam puno za vreme i strpljenje.

Azem Vlasi: *Ouu!* {onomatopeja} (smeje se)